

Balassa M. Iván

DÁLNOKI 18. SZÁZADI GALAMBBÚGOS KAPUK

A székelykapuk története, mióta a 19. század végétől a szakmai- és a közérdeklődés felébredt irántuk, mindig a figyelem középpontjában volt. A hiteles rekonstrukciót nehezítette, hogy már akkor is kevés, valóban régi, öreg-, nagy- vagy galambbúgos állt, és az idő előrehaladtával ezek is egyre fogytak. Ezért van különös jelentősége Dálnoknak, hiszen innen összesen hét darab 18., és egy 19. század első évében állított kapuról van értékelhető információnk. A legkorábbi 1733-ban állították, ez az, amely egy évszázada Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeum kerítését díszíti. Rajta kívül még egy élte meg napjainkat, pillanatnyilag ugyancsak Szentgyörgyön, a múzeum raktárában várja föltámadását. A többi fényképfelvételekről, rajzokról és leírásokból ismerjük. Ezek a dokumentumok nagyrészt Huszka Józsefnek köszönhetők. A képek és az elemzések az 1895-ben megjelent *A székely ház* című könyvében szerepelnek¹. Fényképeinek jelentős része megtalálható a Néprajzi Múzeum Fotótárában, köztük olyanok is, melyeket nem közölt munkájában. Ebben a gyűjteményben mások által készített dálnoki kapufotókat is őriznek. Sepsiszentgyörgyön a dálnokiak közül elsősorban az 1733-ban és az 1751-ben faragottakat megőrző felvételek vannak.

A 20. század első felétől, közepétől már jelentős mennyiségű, 18. századból származó levéltári kapuadat áll rendelkezésünkre,² de annál kevesebb az ebből az időből származó ábrázolás, még kevesebb a napjainkig fennmaradt emlék. Ezért van különös jelentősége a dálnoki kapuknak, hiszen a jelentős számú kép, Huszka és mások leírásai alkalmasak arra, hogy a szó eredeti értelmében képet kapjunk ennek a korai időszaknak az építményeiről.

A kutatástörténeti előzmények között néhány figyelemreméltó jelenségről feltétlenül meg kell em-

lékezni. Az egyik, hogy Orbán Balázs, aki máshol lelkesen szól a galambbúgos kapukról, Dálnokon csak arról ír, hogy „nagy és igen szép székely falu”, ahol „a nagy, de tévútra vezetett s szerencsétlen véget ért Dózsa György...” született. Felsorolja a többi jeles szülöttet, a „Darabonterdő” helynév eredetmagyarázatát, lábjegyzetben levéltári adatokat közöl – de a kapukról nem beszél.³ A másik – Szinte Gábor, akinek Huszka után a kapuknak a legteljesebb és legátfogóbb, és az elődnél objektívabb áttekintését köszönhetjük,⁴ összefoglalásában egyetlen dálnoki kaput sem említ. Pedig járt Dálnokon,⁵ mint arról a *Vasárnapi Újság*-ban 1911-ben megjelent tudósítása és fényképfelvételei tanúskodnak.⁶ Viski Károly az 1929-ben megjelent, a székelykapuk történetének kutatásában alapvető tanulmányában mindössze egy helyen említ dálnoki kaput, a „Michael Molnar fecit” feliratost.⁷

Dálnok Háromszéken, Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely között, az utóbbihoz valamivel közelebb lévő település, egykor Kézdiszékhez tartozott. A kapuk készítésének idején, az 1786-os népszámlálás szerint 550 lakosa volt, a házak száma 119. Ezzel a környék nagyobb települései közé számított, Márkosfalán 353, Albisban 265, Sepsibesenyőn 257 főt írtak össze, az akkor külön számbavett Felsőcsernátonban 270-et, mindössze Alsócsernáton haladta meg, igaz, 1033 lakójával jelentősen (itt 198 ház volt).⁸

A már említett neves szülött és a település jelentős volta, újabban a templomban feltárt rovásírás miatt a szokottnál több tanulmány, vagy akár önálló kötet foglalkozik Dálnokkal – legutóbb is négy ilyen jelent meg⁹ – ezek egyikében a kapukra vonatkozó adatok is vannak.¹⁰

A továbbiakban időrendi sorrendben mutatom be a 18. századi dálnoki kapukat.

¹ HUSZKA József 1895.

² Lásd SZABÓ T. Attila 1977.

³ ORBÁN Balázs 1868–1873, III, 184.

⁴ SZINTE Gábor 1909–1910.

⁵ Az egyik felvétel – Néprajzi Múzeum (továbbiakban NM) F. 63368 – valószínű 1903-ban készült, valamint SZINTE Gábor 1911. (részletesebben az 1751-es kapunál).

⁶ Tudománytörténeti „pletyka”, hogy a Néprajzi Múzeum akkori

vezetése Szintét azért kérte fel a kapuk dokumentálására, leírására és ezek közlésére, hogy ezzel némileg ellensúlyozzák Huszka munkájának már akkor is túlzottnak tartott következtetéseit.

⁷ VISKI Károly 1929, 90.

⁸ MISKI György 2001.

⁹ A település szülötte, Kicsi Sándor tollából kettő is – 2005 és 2006-ban (KICSI Sándor 2006), 2009-ben megjelent a Veres(s) család antológiája (ZSIGMOND Győző szerk. 2009) →

1. Készült 1733-ban. 261. sz., építtetője Veres Péter, utolsó tulajdonosa Német Károly

Az 1733-ban készült kapuról tudunk a legtöbbet és erről készült legnagyobb számban fénykép. Az első felvételt az 1880-as évek végéről¹¹ Huszka Józsefnek, a következőt Szinte Gábornak köszönhetjük, valószínű 1903-ból.¹² 1911 a következő év,¹³ majd 1913, amelyikből három is ismert. Kettőt Sepsiszentgyörgy jeles fényképésze, Gere István készített, bizonyára a Székely Nemzeti Múzeumnak, ezekből az egyik valahogyan a budapesti Néprajzi Múzeumba került.¹⁴ Az utolsó, amit itt érdemes megemlíteni, a harmadik 1913-as, ez már a mai helyén, Sepsiszentgyörgyön, a múzeum előtt örökíti meg a jeles emléket.

Huszka József keveset ír a kapuról, bár megemlíti, hogy ez a legrégebbi,¹⁵ hogy a „kerekablakos” tükrűek közé tartozik és kora miatt az oszlopok úgynevezett „ráklábon” állnak.¹⁶ A kapuról közölt kép aláírásában értesülünk a feliratról is: „NE: VERES PÉTER ÉPÍTETTE: 30 ESZTENDŐS KORÁBAN FELESÉGÉVEL KOVÁTS ILONÁVAL. ANNO 1733 DIE 13 MAYII”.¹⁷

László Ferenc 1913-ban részletesen ismertette a Székely Nemzeti Múzeum kerítését díszítő két kaput, a dálnokit és a Fenyédről áttelepítettet. Mindkét esetben leírja a múzeumba kerülés körülményeit is,¹⁸ melynek dokumentumai a múzeum adattárában sikeresen átvészelték az azóta eltelt majd’ száz évet.

A kapu jellegzetessége a kiskapu fölötti „tükr”, melyet egy függőleges és két vízszintes gerendával hat mezőre, ablakra osztottak. A kis- és a nagykapu ívén, valamint a tükrök kerek ablakmezőin bimbós karéjsorok (fogrovatok, kis félkör alakú kiugrások, térben szemlélve félhengerek) vannak, ezek felülete rovátkolt. A nagy kapuív közepén kifelé kunkorodó

középdísz készült. A lábakat és az íveket kötélfonat díszítés kíséri, az előbbi helyen három, egymással párhuzamos, melyek egyike behajlik az ívekre. A kaputükrök ablakait is így keretezték. A kontyfa és a nagy hónaljkötés közötti részt harántfutó deszkázattal töltötték ki, erre egy-egy sugarakkal övezett rozettát faragtak. Hangsúlyos dísz a hónaljkötések megerősítéséül szolgáló három-három rovátkolt fejű „gombolyag” faszeg, melyekből egyet-egyet a kaputükrök szerkezetének illesztési pontjain is elhelyeztek.

A kapu méretei is figyelemreméltóak. Egy szabályszerű négyzetbe illeszkedik, melynek oldala 523 cm, a nagykapu belmagassága 370 cm.¹⁹ Ez esetben is igaznak bizonyul az általános, elsősorban Háromszékben elterjedt vélemény, hogy az itt készült kapuk a másutt állítottaknál nagyobbak.

Az ablakos díszítés viszonylag ritka, különösen olyan, ahol a tükrökben hat lyukat alakítottak ki. Lisznyón 1743-ban állítottak egyet,²⁰ ez feltűnően hasonlít a dálnokira. Huszka József említi még egyet Hatolykáról, ez 1798-ban készült.²¹ Ennek kissé díszesebben faragott párja Feldobolyban állt. Felirata szerint az utóbbi készíttetője és a készítés ideje: „MÁTYÁS SÁMUEL KAPITÁNY FELESÉGÉVEL BAKCSI SOFIÁVAL 1797. DIE 20 JUNI”.²² A Torjáról Csernátonba, a Haszmann Pál Múzeumba áttelepített hatablakos kaput 1800-ban faragták.²³ Díszítése, az oszlopokon felfutó indák és virágok az utóbbiakkal rokonítható.²⁴ László Ferenc Kisborosnyót említi még, de nem egyértelmű, hogy ott hat-, vagy esetleg csak négyablakos tükrű kapuról tud.²⁵ A hasonló kapuk felsorolását egy messze lévő emlék zárja, Huszka József egy alcsíki, csíkszentmártoni, 1803-as datálásút említi,²⁶ sajnos erről nem maradt fenn kép.

→ – mindhárom kötetet az egykor itt tanító Zsigmond Győző szerkesztette, legutóbb, 2012-ben pedig egy, a temetőket bemutató kötet jelent meg Polgár Erzsébetnek köszönhetően. Két tanulmányt feltétlenül meg kell említeni, Barabás Hajnalkától a templomot részletesen bemutatót (BARABÁS Hajnalka 2007) és a Coroi Arturét (COROI Artur 2008).

¹⁰ KICSI Sándor 2006, 138–141, újraközölve Zsigmond Győző (szerk.) 2009, 177–180.

¹¹ NM EA F. 70569, közölve HUSZKA József 1895, 9, 7. ábra.

¹² NM EA F. 63368.

¹³ NM EA F. 13172 – Beluleszkó Sándor felvétele.

¹⁴ Sepsiszentgyörgy: SzNM 1177N, Budapest: NM EA F. 64470, a láthatóan azonos időben készült felvételeken a kapu előtt állók eltérően csoportosulnak.

¹⁵ A mikházi 1673-as kapuról ő még nem tudott.

¹⁶ HUSZKA József 1895, 10, 32–33.

¹⁷ HUSZKA József 1895, 9, 7. ábra, a feliratról és a készíttetőről később, az 1751-es, másik Veres Péter kapunál.

¹⁸ LÁSZLÓ Ferenc 1978, 174–177, a múzeumba szállítást megelőzően többször járt Dálnokon, jegyzetfüzetében megörökítette, hogy „Székelykapuk még áll 5”, közülük a négy legfontosabb

adatait rögzítette: „Veres P. I. Németh Károlyé 1733; Veres P. II. Darkó M-é 1751; Miklós Zsigmond 1763; Gál Zsigmond 1791”. VIII. jegyzőfüzet/1911. – a Székely Nemzeti Múzeumban őrzött adatokat, dokumentumokat Szőcsné Gazda Enikő és Boér Hunor bocsájtotta rendelkezésemre – messzemenő segítségüket hálásan köszönöm!

¹⁹ A méretek LÁSZLÓ Ferenc 1978 nyomán.

²⁰ HUSZKA József 1895, XIX. tábla, 33, felirata „Fueri Curavit Georgius Intze Anno 1743 11 diebus aprilis” – vagy a felirat, vagy a lejegyzés hibás, helyesen „fieri curavit”, azaz ’csináltatta’, erről részletesebben később.

²¹ HUSZKA József 1895, 33, rajzát közli Huszka 1885, XLV. tábla, 1.

²² SZINTE Gábor 1909–10, 176–177, 22. tábla.

²³ www.sznm.ro.

²⁴ Különbözik, hogy itt a faszegeknek is jutott díszítő szerep.

²⁵ LÁSZLÓ Ferenc 1978, 175.

²⁶ HUSZKA József 1895, 33. Felirata: CSINÁLTATTA NAGYOBBI ALBERT MIHÁLY SZENTIVÁNY HÓ 30-K NAPJÁN ANNO 1803.

A kapu Sepsiszentgyörgyre kerülésének és újr felállításának története 1911-ben kezdődött. Ebben az évben, április 2-án erősítették meg Kós Károly megbízását a Székely Nemzeti Múzeum épületének megtervezésére.²⁷ Az építész már április 14-én Szentgyörgyön van, ahol Gödri Ferenc polgármesterrel, valamint Csutak Vilmos és László Ferenc „múzeumőrrel” egyeztettek az elképzeléseket.²⁸ Tekintettel arra, hogy a források szerint a telek kerítésébe befoglalandó székelykapuk kiválasztásában az építész személyesen is részt vett, nagy valószínűséggel már ekkor megtekintették a dálnoki kaput.²⁹ Végh Mihály, a település jegyzője – aki a további bonyolításból derekasan kivette részét – június 27-én írt egy levelet László Ferencnek, hivatkozva a néhány nappal korábbi, 16-ai megbeszélésükre. Ebben közli, hogy a tulajdonos Németh Károly 600 koronáért adná el a kaput, „...de abba bele nem mehet, hogy helyette másik kapu építtessék, mivel házat akar építeni s az után tudja meg csak hogy az új kaput hova építessék s az esetben, ha a kaput eladná addig amúgy is csak ideiglenes kaput építtetne”. Tehát a kapucserre lehetősége is felmerült. Sőt, esetleg egy másik kapu anyagának megvásárlása is szóba jött, de ennek nem volt realitása, mert abból már csak egy oszlop maradt meg, a többi a tűzben végezte.³⁰

Ezek után 1912 szeptemberében ír László Ferenc a jegyzőnek, hogy a múzeum építése befejezéséhez közeledik és elérkezett az ideje a kerítés építésének, melynek terveit Kós Károly éppen akkor készíti, és a kapu felállításának. Egy vázlatot is küldött és kéri, hogy a tervezés megkönnyítésére a kapu főbb méreteit adja meg. Sajnos ez nem került elő. A kerítés és benne a kapuk 1912-ben készült tervén³¹ a dálnoki esetében egy sajátos elrajzolás figyelhető meg – a nagyes és a kiskapuív felett, a koszorúgerenda és a kapuívек közé Kós Károly 2–2 plusz gerendát rajzolt akkor, pedig a könyökfákat egészen részletesen feltünteti és ábrázolta a kaputükör hat ablakát is. A valószínű magyarázatot egy félreértésben kereshetjük. László Ferenc úgy tudta, hogy a kapu teljes szélessége 523

cm, és a magassága is ennyi. A tervező ezt úgy értelmezte, hogy a tető nélküli szerkezet illeszthető be egy négyzetbe, így a rajz kiszerkesztésekor csak úgy jött ki az azonos magasság és szélesség, hogy berajzolta a plusz gerendákat. Feltételezem, hogy a leírás a teljes magasságméretet adta meg, tehát ebben benne volt a tető, mert ebben az esetben – pár centis eltérésektől eltekintve – nincs szükség a korrigálásra. Létezik a kapuról még egy felmérési rajz, ez valószínű 1913-ban készült, M1 : 20, vagy M1 : 25-ös léptékben, vonalzóval. Talán ez lenne a pallérterv? Mindenesetre az elrajzolások itt is folytatódnak, ugyanis ezen csak egysoros a galambbúg.³²

A korábban hivatkozott levélben László Ferenc a közbenjáró jegyzőt arra is kéri, hogy „...tekintettel múzeumunk kulturális feladataira, anyagi erőnk csekélységére s legfőképpen pedig arra, hogy így a család hírét-nevét ez a kapu hosszú ideig fogja hirdetni –, szíveskedjék valamivel mérsékelni” az eredeti 600 koronás vételárat.³³

A méretek megvoltak – ha némi félreértéssel is –, de a történet csak a következő év februárjában folytatódott. Végh Mihály jegyző február 22-én kelt levelében két dologról értesíti László Ferencet. Az egyik, hogy a 600 koronás árból az eladó „...100 koronát a Múzeumnak visszahagyna azon célzattal, hogy neve az utókor számára megörökíttessék”. A másik legalább ennyire figyelemreméltó: „Mivel nevezett állítása szerint kapuját Budapesten leendő felállítás végett megvételre újólág kéri, az esetben, ha annak a Székely Múzeum részére leendő megvételi terve nem lett volna elejtve s az ár is elfogadhatónak találtatnék, mielőbbi intézkedés lenne ez ügyben fogantatósítandó”.³⁴ Németh Károly igazat állít. Az történt ugyanis, hogy még 1911 áprilisában, tehát még a Székely Nemzeti Múzeummal nagyjából egyidőben, Beluleszkó Sándor, a budapesti Néprajzi Múzeum munkatársa szintén járt Dálnokon – székelykaput választani a saját múzeuma részére! Ő azonban nem a jegyzővel, hanem egy helyi földbirtokossal, Forró Károllyal vette fel a kapcsolatot és rögtön két kaput

²⁷ BOÉR Hunor – VÁRALLYAY Réka 2012, 17.

²⁸ Az épület tervezésére a részleteket lásd BOÉR Hunor – VÁRALLYAY Réka 2010; SAS Péter é. n.

²⁹ Erre vall az a levél, melyet Kós Károly április 23/24-én írt Gödri Ferencnek. Ez a polgármestert értesíti, hogy Semayer Vilibald, a budapesti Néprajzi Múzeum igazgatója a dálnoki ház (bizonyára az 1609-es ajtajú) megtekintésére leutazik – vagyis Kós már ezt megelőzően járt a faluban. SAS Péter é. n. Erre minden bizonnyal április 15-én kerülhetett sor, László Ferenc jegyzetlapján ugyanis ez a dátum szerepel – VIII. jegyzetfüzet.

³⁰ 1911. 06. 27. Végh Mihály László Ferencnek – Székely Nemzeti Múzeum Igazgatósági iratok (továbbiakban SzNM Ig.) 153–1911. A másik kapu akkor Miklós Gáboré volt, valószínű

az 1760-as kapuról van szó – lásd ott. Ez a kapu egyébként nem szerepel a László Ferenc által felírtak között, lásd 17. l.

³¹ A tervvázlatot lásd BOÉR Hunor – VÁRALLYAY Réka 2012, 27.

³² SzNM 1190, 1913.

³³ 1912. 09. 16. László Ferenc Végh Mihálynak – SzNM Ig. 479–1912. A 600 korona jelentős összeg volt a Székely Nemzeti Múzeum számára, hiszen 1913 januárjában a néprajzi gyűjtemény éves gyarapítására 1000 korona „rendes államségély” kiutalását kéri a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőségétől – lásd SzNM Ig. 10–1913.

³⁴ 1913. 02. 12. Végh Mihály László Ferencnek – SzNM Ig. 208–1913.

is meg akart szerezni!³⁵ Ezek egyike a 261. sz., 1733-ban készült volt, a másik a Forróé, vagyis az 1791-es Gál-féle.³⁶ Forró Károly elfoglaltságára hivatkozva csak augusztus 4-én válaszolt. A 261. sz. alattiról azt írja, hogy beszélt Németh Károllyal, de ezt követően megszakadt a Néprajzi Múzeum és Forró Károly levelezése – csak 1914-ben folytatódott az egyeztetés, immáron csak az 1791-es kapuról.

1913. március 9-én, mint azt a jegyzőnek írt levélben is jelezték, Csutak Vilmos és László Ferenc Dálnokra ment a részletek megbeszélése céljából.³⁷ Ez alkalommal leelőlegezték a kaput, majd a 100 koronát, kiegészítve a további négyszázat, postai utalványon küldték el – mint arról a Székely Nemzeti Múzeum kitöltött formanyomtatványa tanúskodik.³⁸

Bizonyára valamikor a nyáron a kaput lebontották és Sepsiszentgyörgyre szállították. Ezt a múzeum bonyolíhatta, a következő irat, iratok ugyanis azok az árajánlatok, melyeket két helyről is bekértek és ezekben csak a felállítás szerepel. A két árajánlat között lényeges különbség volt, Szabó Mihály építési vállalkozó 519,96³⁹, Sinka József asztalosmester 341,60 koronáért vállalta a kapu rendbehozatalát és felállítását.⁴⁰ Természetesen az utóbbi kapta a megbízást. Az árajánlatból kitűnik, hogy új nagy- és kiskapuszárnyakat készítettek és a vasalások is újak voltak. A kapu lábainak alsó része már Dálnokon is toldva volt, „ráklábon” állt, ezt itt is újra el kellett készíteni. Mindkét ajánlattevő mellékelte egy-egy vázlatrajzot a ráklábról, érdekes, hogy Sinka József egy kőből készítettet – de azután fából csinálta meg a kiegészítést. Sőt arról nyilatkozik: „...el vállalom a kapu alsó részének mellső lapjába a mellékelt rajzszerinti kivitelben egy-egy rozetta kifaragását”. Ez el is készült, mint az a frissen felállított kapuról készített fényké-

pen látszik. A földbe kerülő részeket hagyományos módon, szenesítéssel tartósították.

A galambbúgnak egy részét ki kellett cserélni, megmaradt az előlapja és az előtte lévő deszkák,⁴¹ a zsindelezés természetesen új lett. A kapu régi faanyagát lemosták és egy rétegben firnájsszal bevonták. És ami a legfontosabb, a mester vállalta, hogy a kapuállítást 1913. december 20-ig befejezi. Ez meg is történhetett, mert a múzeum fotótárában a múzeum épülete előtt álló kapuról 1913-ban készült fénykép van – középen valószínű Sinka József asztalosmesterrel, aki büszkén áll műve előtt.

A dálnoki kaput legutóbb 2012-ben restaurálták, mint arról a múzeum honlapjáról értesülhetünk,⁴² a minden részletre kiterjedő rendbetétel során új ráklákat is kapott.

2. Készült 1751-ben. 360. sz., építtetője Veres Péter, utolsó ismert tulajdonosa Darkó Mihály/Darkó Mária.⁴³

Az általunk ismert második legöregebb dálnoki kapuról is viszonylag sok fényképfelvétel maradt fent. Huszka József közli az első. Könyvében erősen átrajzolva szerepel, a rajz 1893-ban készült.⁴⁴ A következők ismeretlen fényképezésektől származnak, Viski Károly gyűjtötte őket 1908-ban,⁴⁵ illetve két évvel később, a kapu akkori tulajdonosától, Darkó Mihály helyi igazgató-tanítótól.⁴⁶ 1911-es dálnoki útján kapta lencsevégre Beluleszko Sándor,⁴⁷ talán ugyanebből az évből származik Szinte Gábornak az a képe, melyet a *Vasárnapi Újság*-ban közölt.⁴⁸ A budapesti Néprajzi Múzeumban van egy felvétel, mely a Székely Nemzeti Múzeumból származik, a leltár szerint ezt ismeretlen időben ismeretlen fényképész készítette.⁴⁹ Az 1960-as években Kónya Ádám készített felvételeket róla.⁵⁰

³⁵ Néprajzi Múzeum Igazgatósági iratok (továbbiakban NM Ig.) 67/1911. A Forró Károllyal ápolat kapcsolatnak egy érdekes momentuma a SzNM F. 424. sz., egy szép cserép oszlopkályhát megörökítő fényképe, melynek hátoldalán ez olvasható: „ö.zv. Forró Károlyné Dálnok. Cserépkályha ellenében hajlandó a múzeumnak átengedni. Társa a néprajzi múzeumban Budapesten. Állítólag Bereckben készítették”. A kályhának nincs nyoma a budapesti Néprajzi Múzeum gyűjteményében.

³⁶ Részletesen a későbbiekben!

³⁷ 1913. 02. 25. László Ferenc Végh Mihálynak – SzNM Ig. ad 208–1913.

³⁸ 1913. 03. 31. – SzNM Ig. 316–1913, itt volt valami eltérés a megbeszélte kifizetési összegeknél, de úgy tűnik, rendeződött – lásd 1913. 04. 03. Németh Károly levele a SzNM-nek – SzNM Ig. 361–1913.

³⁹ 1913. 11. 11. – Szabó Mihály a SzNM-nek – SzNM Ig. 1171–1913., egyébként ő volt a múzeum építésének egyik kivitelezője, a másik Molnár István – lásd BOÉR Hunor – VÁRALLYAY Réka 2012, 18.

⁴⁰ 1913. 11. 18. – Sinka József a SzNM-nek – SzNM Ig. 1191–

1913. A két árajánlat tétel- és mennyiség-kiírásai egyeznek, tehát ezt előre megkapták.

⁴¹ A galambbúg alsó, tulajdonképpen röpdeszkaú szolgáló deszkázata a felállítás során megrövidült – a két rövid oldali kitoldást elhagyták, és mintha keskenyebbé is vált volna a fényképek tanúsága szerint.

⁴² www.szn.ro, 2011. 10. 04., *Megújuló székelykapuk*.

⁴³ 1971-ben az utóbbtól vásárolta meg a Székely Nemzeti Múzeum. Darkó Mihály felesége Veres Mária volt – KICSI Sándor 2006, 138.

⁴⁴ HUSZKA József 1895, 11, 9. ábra – az eredeti fényképet nem sikerült megtalálnom a NM gyűjteményében.

⁴⁵ NM F. 64.638 – Dr. Kósa Jánostól.

⁴⁶ NM F. 64.657.

⁴⁷ NM F. 13.171.

⁴⁸ SZINTE Gábor 1911, 293.

⁴⁹ NM F. 64.471 – valószínű azonban, hogy ezt is Gere István készítette 1913-ban, az 1733-as kapuról készült felvételeivel egy időben.

⁵⁰ SzNM KONYA II, 30, 31, 32–1961, 1966, 1968.

Ennél a kapunál a felirat, annak értelmezése okoz többek között nehézségeket. Huszka József olvastában: „*Fieri Curavit Generosus Dominus Petrus Veres una conjuge Helena Kováts Anno CDDCCLI.*”⁵¹ Szinte Gábornál: „*Fieri curavit benerosus Dominus Petrus Veres unacum Conjuge Heléna Kováts Anno CDDCCLI.*”⁵² Mindkettő tartalmaz hibákat,⁵³ de nem is ez a problematikus, hanem maga a tény, vagyis hogy Veres Péter nemzetesúr, akinek a felesége Kovács Helena/Ilona, vajon azonos-e az 1733-as kapu készítettőjével? Már a 261. sz. alatti felirata is elgondolkodtató, egy esetben fordul még elő, hogy feltüntessék, hány éves volt a kapu állítója e neves esemény idején. Igaz, ez egy kiskapun szerepel, az Alsó-Fehér megyei Magyarlapádon 1731-ből.⁵⁴ Miért örökítették ezt meg? És miért készítettet Veres Péter tizennyolc évvel ez után egy újabbat, méghozzá egy másik portán?

A készítés idejének római számokkal, és valószínű nem is tökéletesen történt megörökítése némi kavarodást is okozott. Huszka egyértelműen 1751-nek olvasta,⁵⁵ és ezzel Szinte is egyetértett.⁵⁶ A fényképek múzeumi leírókartonjain viszont meglehetősen változatos évszámok vannak, a Viski Károly által begyűjtötteken következetesen az 1704-es,⁵⁷ a Székely Nemzeti Múzeumból származón 1740 szerepel.⁵⁸

A „*fieri curavit*”, azaz ’csináltatta’, ’megcsináltatta’ nem ritka fordulat, például épületeken,⁵⁹ a Csík-

somlyó és Csíktapolca közötti Szent Antal kápolna harangjának feliratában,⁶⁰ de Végles várában még egy ágyún is olvasható.⁶¹ Nagykapun azonban meglehetősen ritka: 1743-ban Lisznyón,⁶² Csíkszentsimonban 1777-ből,⁶³ 1798-ban Hatolykán⁶⁴ készült ilyen felirat. A lisznyói kapu erősen különbözik a dálnokitól, a másik, a viszonylag közeli hatolykai időben távoli – és nem is tudjuk, hogyan nézett ki –, a szentsimoni pedig meglehetősen messze van, így a feliratban használt kifejezés valószínű azonos forrásból származik és nem azonos készítőre vall.

A 360. sz. portán állt az a Veres-kúria, melynek egyik ajtókeretén „*Nicol. Zaniz. Anno Domini 1609 Die decemb. SI. vagy ST.*” felirat tanúskodott az épület kivételes koráról.⁶⁵ Szinte Gábor úgy véli, hogy Nicol. Zaniz. a faragómester lehetett.⁶⁶ Az eredetileg kéthelyiséges kúria kibővítése és a fényképekről ismert megjelenésének kialakítása Szinte Gábor szerint a kapuállítás idején történt.⁶⁷ László Ferenc szerint azonban már korábban, 1742-ben toldották ki az épületet.⁶⁸ A történet rekonstrukcióját bonyolítja, hogy a másik Veres-kúria – ahol az 1733-as kapu volt – szintén többször átépült. Az 1609-eshez hasonlóan két helyiségből álló eredeti épület, ugyancsak László Ferentől tudjuk, 1610–20-ban készült. Ezt 1768-ban megtoldották egy, a régihez hasonló elrendezésű résszel, és a kettőt egy „eresz”-szel kapcsolták össze. Az eseményt egy gerendán meg is örökítették, hogy

⁵¹ HUSZKA József 1895, 11.

⁵² SZINTE Gábor 1911, 292.

⁵³ Generosus/benerosus, una conjuge/unacum conjuge, az első esetben a Huszka-féle a jó, a másodikban Szintéé, azzal a kiegészítéssel, hogy una cum conjuge a teljesen helyes.

⁵⁴ Ez egy koronás-sárkányos kapu, felirata „ZÖLDI ISTVÁN TSINÁLTA 44DIK ESZTENDŐS KORÁBAN”. Az évszám a felirat felett: 1731. Mint Kós Károly írja, ez egy egykori kurtanemes portáját díszítette. KÓS Károly 1978, 77, 49a, 78.

⁵⁵ HUSZKA József 1895, 11.

⁵⁶ SZINTE Gábor 1911, 292.

⁵⁷ NM F. 64.637, 64.638 – sőt ez utóbbinál a leltározó megjegyzi: „Épült:1704-ben” (és nem mint a felirat a képen mondja: 1670-ben), vagyis a Dálnokról származó – mint a kartonon olvasható – nagy alakú pozitív kép hátulján volt egy téves datálás.

⁵⁸ NM F. 64.471

⁵⁹ Pl. Árva váránál az alsóvár 1611-es Thurzó-féle építkezését megörökítő verses feliratban: „... Thurzó Comes Has aedes adita haec fieri curavit” – Árvi vár – *Vasárnapi Újság*, 1854–1860, epa.oszk.hu/00000/00030/00187/.

⁶⁰ „+ G. D. STEPH. APOR IN HON. B.V. MARIAE CUR./1682. FRACTAM REFICI CURAVIT FIERI/IOHANNES LÁSZLO ANNO 1781 SP. D. – www.szereda.ro/hu/bit.php?f=szentantali; hasonlóan harangfeliratban Fehérgyarmaton 1587-ből: feheryarmat.hu/refhonlap/tort.html, Baktalórántházán 1596-ból: lexikon.katolikus.hu/B stb.

⁶¹ „Sp. Dominus Sós de Poltár Eges auratus, fieri curavit” – VÁLYI András 1796, 635.

⁶² Ráadásul vagy eredetileg, vagy a lejegyzés miatt hibásan: „Fueri

Curavit Georgius Intze Anno 1743 11 diebus aprilis” – HUSZKA József 1895, XIX. Tábla.

⁶³ „Hanc Portam Curavit Fieri Simon Andr. Cum Suo Consore Lucia Adorján Anno 1777. die jun” – HUSZKA József 1895, XVI. tábla.

⁶⁴ „Curavit fieri Johannes Finta Anno 1798” – HUSZKA József 1895, 35.

⁶⁵ SZINTE Gábor 1911, 291–292, a leírás megjelent még: *Egy háromszáz éves székely ház*, Székely Egyesületi Képes Naptár és Évkönyv az 1912-ik szökö évre, XXX, 48–49.

⁶⁶ Ez nem túl valószínű, igaz, a galambbúgos kapukról szólva, de Szabó T. Attila úgy véli, hogy a mesternevek a korai emlékeken azért nem szerepelnek, mert a megbízó, azaz a földesúr társadalmi státusza nem engedte, hogy „...neve mellé a művészi alkotást készítő népi mester neve is odakerüljön” (SZABÓ T. Attila 1977, 323). Gazda Enikő hívta fel a figyelmem arra, hogy a rövidítés Szaniszló Miklós lehet. Igaz ugyan, hogy a közel egykorú 1602-es lustrában Dálnokon nincs Szaniszló, viszont Felsőcsernátonban három „Zanizlo Miklos” is van, mindhárman „L”, azaz lófők, Lemhányben (Lehmen), Kilinben, azaz Sepsikilyénben és Nagyalambfalván fordulnak még elő a Szaniszlók – *Székely Oklevéltár*, IV, 49, 53, 66, és meglehetősen népszerű köztörték a Miklós keresztnév.

⁶⁷ SZINTE Gábor 1911, 292.

⁶⁸ Az épületet lebontották, ennek ideje kissé bizonytalan. Kicsi Sándor úgy tudja, hogy 1912-ben, csak a pincéje maradt meg és erre tették a régi ajtólapot (KICSI Sándor 2006, 138). Az épületet ma Darkó-kúriaként ismerik – Uo., 100. A datált ajtókeret Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeumban van.

renoválták: „*Veres Péter és fia Veres László feleségik Székely Éva és Diák Debora anno 1768 dio 1-ma juni.*”⁶⁹

A dálnoki református egyház anyakönyvei 1772-től kezdődően maradtak fent,⁷⁰ így Veres Péterrel kapcsolatban következtetésekre vagyunk utalva. Valószínű az, akit a bejegyzésben „tekintetesnek” neveztek, és 1780. június 4-én hunyt el – elég szép kort megélve. Egy Veres Péterné 1774. június 7-én halt meg – ő lehetett az 1733-as és a másikon, az 1751-ben készült kapun Kovács Ilonaként megörökített feleség. Az első kapuállítást feltételezhetően egybeesett egy nagy családi eseménnyel, fiuk születésével: egy Veres László halálát 1801. szeptember 22-én jegyezték be és 68 évesen távozott az élők közül, tehát 1733-ban látta meg a napvilágot. Az ő felesége lehetett Diák Debora. Nem világos, hogy ki lehetett akkor az a Veres Péter, akivel kibővítették a kúriát és akinek Székely Éva volt a hites társa.

A kapu gondos munkával díszített, a két szélső oszlopot kívülről az oldalközepein „v” alakú bevágásos, egymástól vízszintes bordával elválasztott kockasor, az íveket pedig lóhere szalagdísz keretezi. Az oszlopokon és a nagykapu ívére behajlóan indadísz faragott a mester, a visszahajló indakacsok ötszirmú virágban végződnek. Az íveket kisfejű szegsor kíséri. A nagykapunál a könyökkötés és a függőleges és vízszintes oszlop közötti háromszöget egyetlen, háromszirmú, plasztikusan kifaragott, Huszkánál „székely lilium”-nak nevezett virág tölti ki.

A kiskapu feletti, vízszintes, az oszlopok vájataiba becsúsztatott deszkából készült kaputükrő faragott díszítése már Huszka képzeletét is megmozgatta. A két, felül nagyobb, alul kisebb, két, illetve egy rovatsorral keretezett kör szerint a nap és a hold. Úgy véli, ez a Veres család címere, melyet a „hold” melletti szíren és medve, valamint a „napon” fekvő krokodil – ez utóbbi a címer sisakdíszé – egészíti ki.⁷¹

A helyszínen készült fényképeken nem minden ábrázolás vehető ki egyértelműen, nehezíti a helyzetet a hiányzó legfelső deszka is.⁷² Szerencsére a kaputükrőt a múzeumba kerülése után, restaurált állapo-

tában Boér Hunor alaposan megfigyelte.⁷³ A három figura közül a felső egy sárkány,⁷⁴ mely szemben állva jobbról balra repül, a nagykapunyílás felé esően van a – szerinte – három fejének kezdete, a felcsapódó farkának felső része a megsemmisült deszkán lehetett, viszont nem kizárt, hogy teljesen visszakunkorodott és a test alatt látható a vége. Az is hozzátehető, hogy lába mindenképpen van, és a hátán talán a szárnya kezdete vehető ki. A kisebbik kör alakú faragás mellett a nagykapu felől ő is sellőt látott, a másik oldalon azonban nem medvét, hanem egy oroszánt ismert föl. A két korong közül a felső nagyobbak 55 rovata, küllője van, hozzátehető, hogy a belső gyűrűnek 48-at sikerült megszámolni, az alsó kisebb Boér Hunor 27-et számolt meg, én az egyik fénykép erős, nem tiszta felnagyításán 28-at. A felső korong közepén egy lyuk van – természetesen nem lehet tudni, hogy ez a faragással egykorú, vagy valamiféle utólagos magyarázatként később készült.⁷⁵

Úgy látszik Huszkának is nehézséget okozott a kaputükrő, mert a címermagyarázat mellett⁷⁶ felveti, hogy az ábrázolásnak valamiféle mitológiai vonatkozása is lehet. A sárkány a nagykapukon eléggé ritkán fordul elő. Jelenleg mindössze egyről van tudomásom, ez a Dálnoktól meglehetősen távol, Kispetriben (Kolozs m.) állt. Bátky Zsigmond fényképezte le az 1900-as évek elején,⁷⁷ a nem túl jó minőségű fényképen látható galambbúgos kapu felirata nem olvasható, a nagykapu két könyökfáján van egy-egy koronás sárkány vagy kígyó. Egy másik esetben cinteremkapun fordul elő. Az 1794-ben a szentgericei unitárius templom kerítésébe készített kapun a két felső sarokba faragták a szimmetrikusan elhelyezkedő, szárnyas, pikkelyes testű, lefele kunkorodó farkú figurát, melynek egyetlen, tágra nyitott szájú feje⁷⁸ az erőteljes, kinyújtott nyelvnek köszönhetően hármastagolódást mutat. Ez utóbbit azért érdemes megemlíteni, mert nem kizárt, hogy a dálnoki sárkánynak sem három feje van, hanem kitért szája kinyújtott nyelvvel.⁷⁹ Marosszéken a 19. század közepén volt egy „sárkány-divat”, ezeket a kiskapukra faragták és

⁶⁹ László Ferenc (XXIV. jegyzetfüzet 1913/14) az akkor Németh Károly tulajdonában lévő házról azt is feljegyezte, hogy faragott gerendák vannak benne.

⁷⁰ Az anyakönyvi adatokat Kocs Jánosnak köszönöm.

⁷¹ HUSZKA József 1895, 11–12.

⁷² Az 1960-as években készült fényképek tanúsága szerint ezt egy sima, faragatlan deszkával pótolták.

⁷³ Kéréssemre leírta megfigyelését – melyet itt is megköszönök neki. A kapu múzeumi történetét lásd később.

⁷⁴ KICSI Sándor 2006, 139. Szerinte „...a napkorong felett egy virágágyon nyugvó nő, a napkorong alatt egy csokrot tartó habléány és egy griff” látható.

⁷⁵ Pl. egy botot beledugva napórának értelmezték, vagy egyszerűen csak egy nagyobb fejű faszeg volt benne.

⁷⁶ Ennek a dálnoki Veres családnak nem ismerjük a címerét, a valószínűsíthető leszármazottak sem tudták. Hasonló heraldikai figurákat együtt tartalmazó címer Boér Hunor szerint nem ismert a Székelyföldön.

⁷⁷ NM EA. F. 3514.

⁷⁸ A kapu ma a székelykeresztúri Molnár István Múzeumban van kiállítva, rajzát lásd SZINTE Gábor 1909, 5. tábla 1.

⁷⁹ KÜTVÖLGYI Mihály – PÉTERFY László 1987. A belső címlapon és a 98, 99. képen közöl egy nagyon szép, több sárkányt is tartalmazó faragványt. Sajnos a kötetben nincsenek képaláírások, a származási hely felsorolásában pedig a 98-as képnél Nyárad-szentbenedek, a 99-esnél Szentgerice olvasható. Pedig egyértelműen ugyanarról a faragványról van szó, amelynek a képek alapján összeállítható a töredékes felirata „EPITTETTEK ...ROF

esetenként a stilizálásban addig jutottak, hogy a korona inkább taréjnak tűnik.⁸⁰

A rurális művészetben más műfajokban is előfordul a sárkány, így fel-feltűnik a festett templommennyezeteken, gyakran idézik a krasznai (1736), az azonos mester festette szilágyballai, valamint a szilágylompérti (1778) – mindhárom esetben hétfejű – figurákat.⁸¹

A sárkányábrázolásoknál alapvetően azt nehéz eldönteni, hogy valójában miről is van szó. Hiszen a változó számú fejjel rendelkező képzeletbeli lénynek hol szárnya is van, hol nincs, de a szárnyas lehet baziliskusz, melynek kakasfején a taréj koronává „nemesül”, és akkor már, különösen, ha a szárny hiányzik, koronás kígyóról is beszélhetünk. A kígyó mivoltát eldöntő lábatlanság sem biztos támpont, hiszen ennek léte vagy nemléte esetleges, főleg a faragványoknál.⁸²

Faragott nagykapun a sellő vagy szíren ezen kívül máshonnan nem ismert, inkább csak a festett templomi mennyezeteken fordul elő, a paráznaságot, a kísértést szimbolizálva.⁸³ A dálnoki faragványnál a szíren fordított állású – nem szembe fordul a kisebbik koronggal, holddal (?), hanem a hátát mutatja neki.⁸⁴

Az oroszlán már gyakoribb szereplő, de nem az ilyen építményeken. Igaz, Tordán, egy 1816-ban készültlen öt is van, három a kapuoszlopokon, egy-egy pedig a nagykapu ívének kitöltésében.⁸⁵ Ez esetben feltételezhető valamiféle építészeti előkép követése, hiszen például – igaz, tetemes távolságra – Székelyzsomboron egy 1818-ra datált oromzatú ház falazott nagykapujára készítettek egy-egy, a kapunyílás feletti füzért tartó oroszlánt.

A nap máshol is megjelenik a kaputükörben, így rögtön az első ismert emléknél, a mikházi ferences kolostor 1673-ban készült kapuján, de ez teljesen más megfogalmazású.⁸⁶ Csíkból két 18. századi kaput ismerünk, melyeknek kiskapuja fölött nap található, 1761-ből Csíkmenaság-Pottyándról⁸⁷ és Csík-szentgyörgyről 1775-ből.⁸⁸ Ezek a napok, esetleg forgórozetták is különböznek a dálnokitól. Az pedig, hogy az itt láthatóhoz hasonlóan, a nap, forgórozetta stb. alatt ott legyen egy másik, rovátkolt keretezésű korong, hold?, máshol nem fordul elő.

Veres Péter tehát nemcsak a kapuállítás körülményeivel, a felirat bizonyos részeivel, elsősorban a datálással, hanem a kaputükör bizonyára tőle származó „program”-jával is megválaszolhatatlan kérdések sorával szembesíti a két és fél századdal későbbi kutatót. Legfeljebb feltételezhetjük, hogy valahol látott egy hasonló kompozíciót, és ennek elkészítésével bízta meg a kaput faragó mestert.

A kapuról ezután csak a 19. század végén, a 20. század elején hallunk újra. Állapota ekkor már elég rossz, a Huszka-féle képen is látható, hogy ráklábazva van, a kaputükör vízszintes deszkái kissé lecsúsztak és a legfőlső, legkeskenyebb ki is esett, az egész szerkezetet pedig hátulról, az udvar felől megtámasztották. Nem kizárt, hogy már ekkor is megvoltak az utca felőli erősítések is – csak a jobb láthatóság miatt hagyta el első közlője ezeket, az összes fényképen meglévő póznákat. 1911-ben megjelent cikkében Szinte Gábor javasolja a kapu megmentését.⁸⁹

Erre azonban akkor nem került sor, csak 1971. január 8-án szállította be a Székely Nemzeti Múzeumba Gazda Klára – a szétszedett kapu anyagát.⁹⁰

OLDALAGI SIGMON ES... N:ERTSEI...”. A könyv utószavában a Nagykenen előkerült, eredetileg a templom karzatát díszítő sárkányokat említi Péterfy László (167), melynek faragója – szerintem – az udvarhelyszéki illetőségű Csíkfalvi Csók János volt, aki a templom mennyezetét is festette. A mennyezetfestőre vonatkozó adatot, jelöletlenül, valószínű Kós Károlytól veszi, aki a mennyezet elkészítését 1788–1792 közöttre teszi (KÓS Károly 1978, 139).

⁸⁰ Lásd KÜTVÖLGYI Mihály – PÉTERFY László 1987, 108–112. kép – Nagyken, 113–118. kép – Szabéd, 166–167, ez utóbbi helyen Péterfy László hivatkozik Orbán Balázusra, aki felfigyelt az errefelé szokásos „egymásra acsarkodó krokodil pár”-okra. Erről Orbán Balázs Mezőcsávás cinteremkapujánál szól, de nem azt írja, hogy ott látott volna ilyeneket, hanem: „A templomkerítés kapuja mintaképe az ezen vidéken divatos udvarkapuknak, melyeknek cserfából készült köríves nyílata fölött domborművű arabeszkkel diszes táblázat ékeskedik; ez ornamentikából ritkán marad el az egymással szemben agyarkodó krokodil-pár, valamint annak neve, ki az ily kaput Isten kegyelméből állította”. Mezőfelen említi még a kiskapuk „krokodil” vagy más „állatjeles ékítményei”-t (ORBÁN Balázs 1868–1873, IV, 195). A nagykeni sárkányos kapukat Kós Károly is közölte (KÓS Károly 1978, 74–75, 45.b és 46.a. rajzok), és a magyarlápádit – részletesebben lásd korábban.

⁸¹ Legutóbb lásd FEJŐS Zoltán (szerk.) 2008, 145–146.

⁸² A kígyó szerteágazó kérdéskörével, mely a népi építészettel is érinti – lásd házikígyó, vagy a kiskapuk tetejére elhelyezett kígyó alakú deszkadísz az Alföld keleti peremének falvaiban stb. – itt most nem foglalkozom, a kérdésnek bőséges szakirodalma van, a *Magyar Néprajzi Lexikonban* is több szócikk található róla.

⁸³ ZENTAI Tünde 2009, 23. kk.

⁸⁴ A hadadi Wesselényi család címerén is így áll a sellő.

⁸⁵ TÉGLÁS István 1914, 125, NM EA. F. 63426.

⁸⁶ BALASSA M. Iván 2011, 106. kk. – ez esetben felvetem, hogy Szent Ferenc Naphimnuszára utalhat az ábrázolás.

⁸⁷ Ma Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeum csíki portája előtt – eredeti helyén is ez előtt a ház előtt állt. Gazda Enikő elsősorban forgórozettának tartja a díszet, „...mely egyes kutatók szerint ősi napszimbólum”. GAZDA Enikő 1999.

⁸⁸ „Kaputükörben nagy méretű stilizált rozetta található, amelyet felső részén keskeny, visszakunkorodó szélű félkörös ív övez” – GAZDA Enikő 2008, 216.

⁸⁹ SZINTE Gábor 1911, 292.

⁹⁰ Gazda Enikő szíves közlése – leltári száma N. 369. Méretei ekkor: szélessége és magassága 520 cm, a tetőzet szélessége 90 cm. Az eladó Darkó Mária, a korábban már szereplő Darkó Mihály iskolaigazgató – a kapu tulajdonosa 1913-tól – lánya volt.

A kaput megfelelő restaurálás után, melynek során a szemben baloldali, a könyökháromszöget kitöltő és már a 20. század elején hiányzó „székely lilium”-ot, valamint a kaputükrő legfelső deszkáját pótolták, felállították a múzeum udvarán, a kapusor részeként.⁹¹ A kapu azonban kissé megdőlt és a csapadék ráfolyt, ennek következtében 1997-ben gombakárosodás érte. Le kellett bontani, a fertőzést vegyszeres kezeléssel sikerült megszüntetni és jelenleg raktárban várja az újbóli felállítását.

3. Készült a 18. sz. közepén (é. n.)

Az előbbi kapunak egy párja is volt. Erre már Huszka József is felfigyelt. Mint írja, egymás mellett három telken a Miklós család lakik, és mindegyik telek előtt régi kapu állt. A most tárgyaltról csak ír⁹² és néhány díszítésrészletét közli.⁹³ A Néprajzi Múzeumban őrzött Huszka-fényképek között megtalálható a képe – valóban nagyon rossz állapotban volt. Hiányzott a kaputükre, fedése közepén behorpadt, a kapuszárnyak is szétesőben voltak és a középső, a nagy- és a kiskapu közötti oszlopot valamikor kicserélték, erre vall, hogy nincs rajta díszítés.

Az azonban egyértelmű, hogy ugyanaz készíthette, mint az 1751-es Veres-féle. A nagykapu ívének díszítése, a két könyökháromszög hatalmas székelyliliuma, a felületek finom indasorfaragványja, a zábék szélének lóhereszalagja megerősíti véleményét. Huszka feltételezi, hogy ez esetleg valamivel régebben készült, mint a második Veres-kapu, de lehet, hogy erre csak az állagából következtetett.

Erről a kaputól a továbbiakban semmit sem tudunk, valószínű a 19–20. század fordulójának környékén megsemmisült.

4. Készült 1760-ban. Építtetője Miklós István

A második Miklós-féle kapu több szempontból is fontos. Huszka József *A székely házban* sem fényképét, sem rajzát nem közli, a szövegben viszont azt mondja róla, hogy kivitele egyszerű, de egész felületét leveles-indás dísz borítja, a nagykapu ívének közepén nincs kontyfadísz. Az általa közölt feliratok mindegyikét a megrendelőt nevezték meg: CURA: GENEROSUS : DO : STEPHANUS MIKLOS 1760. Tehát ez is nemesi telken állt. A kapu ívének alsó részén a készítő is megörökítette magát: MICHAEL

⁹¹ Ebben az időben több fénykép is készült róla, többek között egy színes is, ami azután az interneten mint zágoni kapu szerepelt: http://www.kepeslap.com/Sz%E9kelykapu_IMAGEshow.asp?imageid=258378&userid=18083.

⁹² HUSZKA József 1895, 13.

⁹³ HUSZKA József 1895, 40, 42. ábra 3.

⁹⁴ HUSZKA József 1895, 12.

⁹⁵ Pl. HUSZKA József 1898, 8; HUSZKA József 1908, 179, az eredeti: NM EA. Rajztár R9702. A rajzon a felirat: Miklós István

MOLNAR FFECIT DE FELCSERNATON DIE 17 MAY.⁹⁴

Készített viszont róla egy rajzot, mely több helyen megjelent, és eredetije megtalálható a Néprajzi Múzeum gyűjteményében.⁹⁵ A rajz alapján azonosítható a fénykép, melyet valószínű technikai hiányosságai miatt nem közölt,⁹⁶ és amelyiken a nagyméretű üveg-negatív tanulmányozása során kivehető a kontyfán lévő felirat első betűi: *Cura...* A többi része nem olvasható és a mondott helyen a készítőt megnevező szöveg sem vehető ki.

A rajzon a középső zábé és a nagykapu ívének díszítése látható. A függőleges részen egy középtengelyből kiinduló, alul szerényebb, felfelé haladva mind dúsabb indadísz van, melyek visszahajló kacsában nincs virág. Ezt értelmezte Huszka istenfának. A motívum nem hajlik be a hónaljháromszögre, ott egy nagyméretű, szimmetrikus levélkompozíciót helyeztet el a faragó.

A kiskapu feletti tükrő – a fényképből kitetszően – V alakban szorosan összeillesztett falcolt deszkákkal van kitöltve. A meglehetősen ritka megoldásnál – lásd később – elgondolkodtató, hogy külső részén nincs egy, már csak az elemek rögzítése szempontjából is fontos léckeret. Nem kizárt, hogy a 19. század végi állapot nem eredeti, hanem egy javítás eredménye, melyre az 1801-es kapu szolgáltatta a mintát. Eredetileg esetleg olyan, keskeny, profilírozott lécek-ből kialakított kaputükre lehetett, mint a harmadik, 1763-ban készült Miklós-kapunak. Az ilyen tükrő-kitöltés nem túlzottan tartós, mint ezt fő elterjedési területén, Csíkbán megfigyelhettem.

Huszka József feltételezi, hogy a készítő mesterségére nézve is molnár lehetett. Véleményem szerint ez a Molnár Mihály inkább faragómolnár volt,⁹⁷ aki a környék más településein is dolgozott. A 19–20. századig a készítőkre és lakóhelyükre rendkívül kevés adattal rendelkezünk, ezért is becses ez a feljegyzés.

5. Készült 1763-ban. Utolsó ismert tulajdonosa Miklós Zsigmondné.⁹⁸

A kapu ívének alsó felén olvasható a készítés ideje: „Anno 1763”.⁹⁹ Az előbbi és az utóbbi készítése között mindössze három év telt el, valamint az a körülmény, hogy itt is a kapuív alsó felén örökítettek meg

kapuján Dálnokon. „1760” Csernátóni Molnár Mihály csinálta.

⁹⁶ NM EA. F. 76072.

⁹⁷ A faluban már 1635-ben több Molnár családnevűt összeírtak – *Székely Oklevéltár*, V, 143–145. – közöttük bizonyára nemcsak lisztesmolnárokat. Ugyanezen a lapon az 1801-es kapu díszítését is lerajzolta, felirat: Miskolczi Vilmos kapujáról Dálnokon (Háromszék m.) „1801”.

⁹⁸ HUSZKA József 1895, II. Tábla.

⁹⁹ HUSZKA József 1895, 13.

egy fontos információt, elképzelhetővé teszi, hogy ez szintén a felsőcsernátoni Molnár Mihály munkája.

Szerkezete erőteljes, figyelemreméltó a nagykapu ívének kialakítása. Nem, vagy nemcsak a könyökfá van ívesen megfaragva, hanem a görbületet még egy betétszerűséggel fokozza, melynek szerkezetileg nincs is szerepe. A könyökháromszögeket a könyökfához hasonlóan ívesen megfaragott végű, szeggel rögzített lapolós elemekkel tölti ki, így nyer a díszítéshez sima felületet. A nagykapu ívének közepére rendkívül erőteljes kontyfadísz készített a mester. A kiskapu szemöldökfája egyenes. Felette oldalt és felül erős plasztikájú keretezés tartja a három függőleges deszkából készült bajusz mintájú áttöréses tükrökitöltést. A galambbúgot ez esetben is konzolok tartják, a más-hol gyakran hevenyészett elemek itt gondos kialakításúak.

A kapu felületének díszítése eltér a korábbi, fényképről ismert dálnoki emlékektől, köztük az 1760-astól is. A zábékon két egymással ölelkező szár fut fel, és az egyikről balra, a másikról jobbra hajlanak le a kunkorodó oldalágak, végükön erősen stilizált befejező-, levélnek és virágnak egyaránt tűnő dísz van. Míg a korábbi kapuknál ezt és a kapuívket lóheresor kíséri, itt az egész oszlopot kitölti a minta, éppen úgy, mint az 1760-ban készültnél. A nagykapu könyökfái által bezárt háromszögeknél az egységes felületet szépen formált kacsaringókból, ennek csúcsán fordított szív alakú virágból formált mustrával töltötték ki. A kontyfa díszítése három részre tagolódik: egy a kaputükrő felett, kettő a kontyfadísz bal és jobb oldalán van – mindegyik a többihez hasonló, rendkívül lendületes inda. Az egész díszítés jellege azt a változást tükrözi, amikor már a szerkezet dekorativitása mellett egyre nagyobb hangsúlyt kap a felület díszítése. Igaz, itt még a faragott díszítőelemek kevesebb felületet foglalnak el, így vizuálisan kiemelkednek az alapból.

A fénykép tanúsága szerint a kapu a 19. század végén jó állapotban volt. Ezért vagyunk kissé bizonytalanok a további sorsát illetően. László Ferenc jegyzetfüzetében – mint láthattuk – szerepel a négy kapu között mint Miklós Zsigmond kapuja. A falu jegyzője és László Ferenc közötti levelezésben viszont felbukkan egy kapu, amely Miklós Gáboré volt, de azt még 1910-ben lebontották és eltűzelték, a levélváltás idejére, 1912 nyarára pedig már csak egy gerendája volt meg.¹⁰⁰ Az akár ez is lehetett, de nem kizárt,

hogy a szintén ismeretlen sorsú 4. kapura vonatkozik ez az adat.

6. Készült 1791-ben. 216. (203.) sz. Készíttette dálnoki Gaál István, utolsó tulajdonosa Gaál Zsigmond.

1791-ben készült, Huszka József csak annyit közöl, hogy ez az évszám van belevésve, de a helyét nem adja meg.¹⁰¹ Az általa készített két fényképen¹⁰² és a Székely Nemzeti Múzeumban őrzött¹⁰³ sem látható a datálás.

A kapu felületének díszítése az előbb bemutatottakhoz hasonló, ugyanakkor néhány jelentős egyéni sajátossága is van. Mindenekelőtt a zábélábakon nagyjából a kiskapu ívének indulásáig fölnyúló „csavart oszlopdísz” – esetünkben inkább egy erőteljesebb kötélvastagsággal. Indulását az alsó toldások, a ráklábak miatt nem ismerhetjük, fölül egy erősen stilizált, három levél- vagy szíromszerűségből álló, szokatlanul kisméretű oszlopfőben végződik. A díszítésre Háromszékből ez az egyetlen ismert példa, a többi kizárólag Csíkban van, vagy volt.¹⁰⁴ Ezek különböznek a dálnokitól, oszlopfőjük sokkal nagyobb és egyáltalán nem hasonlít az építészeti előképre.¹⁰⁵

Szerkesztése hasonlít az 1763-as Miskolci-kapura, a nagykapu felső részénél itt is azokat a könyökfához hasonló, ívesen lapolt, láthatóan egyező vastagságú kitöltést készítették, ami lehetővé tette, hogy az oszlopokon, a csavart dísz két oldalán is felfutó, az ívnél két irányban szétváló indák között egy-egy nagyméretű sarokdísz készítsenek. A kaputükrő tömör, ezt is egy hatalmas dísz tölti ki – egy értelmezhetetlen négyzszerűségből kiinduló, vízszintesen és függőlegesen is tengely-szimmetrikus, nagyméretű tulipánokból, levelekből és indákból készült kompozíció.

A kaput Gaál István állíttatta, akinek a leánya Gaál Terézia volt – a magyar biedermeier festészet kiemelkedő alakjának, Barabás Miklósnak az édesanyja. A festő több szalon is kötődött a kapuhoz. Mindenekelőtt azért, hogy – családi konfliktus miatt¹⁰⁶ – édesanyja visszaköltözött a dálnoki családi házba. Ezért a kapu Barabás Miklós mindennapjainak része volt és életének későbbi szakaszában egy sajátos esemény is kötődött hozzá. 1829-ben Bécsben tanult, amikor: „...november közepén egy hordár keresett, azzal az üzenettel, hogy a Mariahilf egyik vendéglőjében kereskedők vannak, a kik velem be-

¹⁰⁰ SzNM irattára 1911. 06. 27., Végh Mihály László Ferencnek – 153/1911.

¹⁰¹ HUSZKA József 1895, V, 10, 8. ábra, 13.

¹⁰² NM EA. F. 76.106., 76.130.

¹⁰³ SzNM F. 213. – ez nem ugyanakkor készült, mint az előbbieket – a kapun lévő házszám is eltér és a szemből jobb kapufélfára itt teljesen rátakar a csatlakozó deszkakerítés.

¹⁰⁴ GAZDA Enikő 2008, 200–201; BALASSA M. Iván 2011,

127. kk.

¹⁰⁵ És tág lehetőséget nyújt a legkülönbözőbb értelmezésekre – lásd HUSZKA József 1895, V; CS. SEBESTYÉN Károly 1939, 230.

¹⁰⁶ BARABÁS Miklós 1941, 172. Barabás Miklós 1810. február 22-én (Kézdi)Márkosfalván, apja kúriájában született. Az apa életmódja miatt Gaál Terézia a gyermek hathónapos korában visszaköltözött Dálnokra és elvált. Így Barabás Miklós Dálnokon nőtt fel, mint arról a továbbiakban is hivatkozott *Emlékirataiban* írt.

szélni óhajtanának. Este hét óra után kerestem föl őket, mert napközben bevásárolni jártak. A hordár bemutatott nekik és kisült rólok, hogy golyosos tótok, a kik igen barátságosan fogadtak s habár tótos kiejtéssel is, de elég jól beszéltek magyarul. Mindjárt Dálnokot kezdték emlegetni, kérdezve egyet-mást, azt is, *hogyan hívják azt az urat, a patakon túl, a nagy galambbúgós kapunál?* Mikor látták, hogy mindenre helyesen felelek, e vállatás után mondták csak meg, hogy ők nekem pénzt hoztak, melyet édes anyám nyílt levelével együtt azonnal át is adtak, lévén e borítékban négy pengő forint”.¹⁰⁷

1887-ben Barabás Miklós veje, Maszák Hugó *Barabás Miklós pályája* címmel egy verses elbeszélést írt, amely előbb az Ország-Világ képes újságban, majd önálló füzetben is megjelent.¹⁰⁸ Ennek illusztrációja egy Barabás Miklós által készített metszet „A dálnoki ház (Barabás szülőháza)” felirattal – amely a kaput ábrázolja, mögötte a Gaál-portával. A metszetet Barabás Miklós emlékezetből készíthette, a szerkezetet eléggé jól eltalálta, bár a kapuoszlopokat rövid ferde támaszok gyámolítják, a galambbúg egy soros, a díszítését azonban nem tudta felidézni – a képen egy „simakapu” van.

Legközelebb 1911-ben hallani róla, akkor, amikor a budapesti Néprajzi Múzeum és a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum elkezdett érdeklődni a megvásárolható és elszállítható kapuk iránt. Mint már az 1733-as, akkor már Németh-félének nevezett kapunál szó volt róla, a budapesti intézmény részéről 1911-ben Beluleszkó Sándor járt a faluban, de ő Forró Károllyal¹⁰⁹ vette fel a kapcsolatot. Ekkor még két kapu vásárlásáról szól a levél, és július 6-án a még ugyanazon a nyáron lebonyolított, akár júliusi bon-

tásban reménykedik.¹¹⁰ Forró csak augusztus elején válaszolt, megígérte, hogy közbenjár a másik kapu ügyében, a Gaál-félénél viszont konkrét ajánlatot tett.¹¹¹ Ezután hosszú szünet következett, bár a háttérben valami történhetett, mert 1914 márciusának elején Forró Károly azt jelezte, hogy B. Balogh Benedektől kapott egy levelet – aki a Néprajzi Múzeum nevében vette fel a kapcsolatot¹¹² – és arra válaszul közölte az árat és a bontás, szállítás költségét.¹¹³ Májusban újabb személy kapcsolódott be a lebonyolításba – László Károly főgimnáziumi tanár, a Székely Nemzeti Múzeum munkatársa. Ő fizette ki a szállítási költséget, gondoskodott arról, hogy a bontás ne csak kellő gondoskodással történjen, hanem egy vázlatrajz is készüljön az egyes elemek számozásával. Ezt, valószínű Forró Károly, el is készítette,¹¹⁴ majd május 18-án arról értesítette Semayer Vilibaldot, a Néprajzi Múzeum igazgatóját, hogy a lebontott kaput a vasútállomásra szállíttatta és útra indította Budapestre. Levelében és a vázlatrajzon is kéri, valamint László Károlyt is felhatalmazta annak közlésére, hogy a múzeum a „kapu elkönyvelésénél a következő bejegyzést használná”: „*Dálnoki Gaál Zsigmond tulajdona volt, építette nagyapja; dálnoki Gaál István 1791*”.

A kapu a 109733-as leltári számot kapta,¹¹⁵ és éventedeken keresztül nem lehetett róla hallani, ismereteim szerint sohasem állították össze. Azután – 1965-ben – leselejtezték.¹¹⁶

7. Készült 18?1-ben, 240. sz.

Építésének pontos ideje azért nem ismert, mert, mint Huszka József leírta, egy konzolt éppen a datálás harmadik évszámába illesztettek be.¹¹⁷ Ugyanezt tapasztalta egy kisborosnyói kapunál is, a hasonlósá-

¹⁰⁷ BARABÁS Miklós 1941, 203–204. (kiemelés tőlem).

¹⁰⁸ *Barabás művészi pályája*, Verses elbeszélés, Írta Maszák Hugó, különlenyomat az „Ország-Világ” 1887. évi 8-dik számából, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1887, 9. A forrás fellelésében Jánó Mihály volt segítségemre, a kép másolatát is neki köszönhetem. Jelen ismereteim szerint ez az első művészi székelykapu-ábrázolás.

¹⁰⁹ Forró Károly, bár erre sehol sincs konkrét adat, völként kerülhetett a Gaál családba. Azt is csak kikövetkeztetni lehet, hogy a kapu adásvétel idején mennyire volt tulajdonos – a pénzt ő vette át, ugyanakkor jó harminc évvel később felépült az új, és mai napig álló Gaál-kúria építését a következő felirat örökíti meg: „GAÁL MIKLÓS ÉS NŐ/JE IMRE JULIANNA / ÉPÍTETTÉK 1844 be”. NAGY Balázs (szerk.) 2005, 101.

¹¹⁰ NM Ig. ir. ad. No. 67/1911. sz., a teljes levelezés egy iktatószámán van.

¹¹¹ „Ami az itt való, vagyis a nálam való kaput illeti, én a legnagyobb szívességgel jártam a családnál közbe, s a család szívesen adja a kaput a nemzeti múzeum számára, azzal a kikötéssel, hogy egy másik kaput állíttasson a nemzeti múzeum”. Ennek elkészíttetését vállalja, a becsült összeg 600 korona, de ha kevesebből kijön, akkor csak annyit kér a múzeumtól.

¹¹² Barátosi Balogh Benedek ekkor bizonyára valamilyen kapcsolatban lehetett a Néprajzi Múzeummal, a továbbiakban nem szerepel, ez annak köszönhető, hogy 1914. április 23-án egy újabb kutatóútra indult, Japánba – Lásd DIÓSZEGI Vilmos 1947, 143.

¹¹³ 400 korona a kapu ára, szállítás, segédmunka 50 korona, két ács várhatóan 10–10 korona.

¹¹⁴ A ceruzával készített rajzból kiderül, hogy a galambbúgot szét-szedés nélkül vették le. A rajzon megjegyzés olvasható: „Barabás Miklós festő művész szülő házának kapuja, építette nagyapja dálnoki Gaál István”. A bontás nem lehetett zavartalan, mert Forró utolsó levelében ezt írta: „...hála istennek, szerencsésen el tudtam bontani, igaz, hogy szinte emberek élete esetleg testi épsége esett áldozatul. Így még egyet nem bonthatnék el. Az elbontásra 10 koronát számítottam, de 35 koronába került, ha a feles 25 korona kiadását a múzeum megtérítené, köszönettel venném”.

¹¹⁵ A *Néprajzi Értesítő*ben az 1914. harmadik negyedév gyűjtemény-gyarapodásában tűnik föl: „...székelykapú (sic!) 1...” SE-MAYER Vilibáld 1914, 311.

¹¹⁶ A selejtezési jegyzőkönyv száma 68509/65, ugyanezen alkalommal selejtezték le a 102915 sz. mikházi kaput – a legrégebbi ismert magyar székelykaput!

¹¹⁷ HUSZKA József 1895, 15–16.

got pedig nemcsak ebben, hanem a kapu egészében is felismerni vélte. A dálnokiról csak Huszka fényképét és az ennek alapján készült rajzát ismerjük,¹¹⁸ a borosnyói jobban dokumentált. Ő is megörökítette,¹¹⁹ Szinte Gábor pedig nemcsak lefényképezte, hanem tanulmányában közölte is rajzát és részletes leírását.¹²⁰ Ez utóbbi szerint a kisborosnyóin latin felirat rögzítette a készítés körülményeit és ennek végén van a részben takart évszám.¹²¹ Ennek ellenére semmi kétsége sincs az évszámot illetően.

A dálnoki és a kisborosnyói kapu hasonlósága kétségtelen, annak ellenére, hogy méreteik különböznek. Az utóbbi, Szinte Gábor szerint 8 m széles, 6,62 m magas, és a nagykapu nyílása is 4,4 m. A dálnoki méreteit nem ismerjük, de a fénykép alapján kisebbnek tűnik. Az oszlopokon felfutó indadísz, a visszakanyarodó szárákban látható virágok viszont megegyeznek, hasonlóak a nagykapu hónaljkötésénél a kitöltésre faragott nagyméretű virágok. Különösen figyelemreméltó a kiskapu feletti rész, a kaputükör. Ez meglehetősen egyedülálló, a kisborosnyóiról korábban elképzelhetőnek tartottam, hogy másodlagos készítésű.¹²² A falcolt deszkákból kialakított, az ajtóborításokra hasonlító tömör tükör Dálnokon rombuszt, a másik esetben cakkozott, talán fenyőfaágasnak nevezhető mintát formáz. A deszkákat az előbbi esetben a hátoldalukon egy kereszt formájú tartó rögzíti, valamint mindkét helyen gondosan elkészített, profilírozott lécekből készített keretezés. Ilyen megoldás az általam ismert anyagban még egy volt, a korábban ismertetett 1760-as dálnoki, melyről azonban feltételezem, hogy éppen a jó negyven évvel későbbiek utánzásával készült javítás.

A hasonlóság abban is megnyilvánul, hogy mindkettő festett volt. Bár a színezés, mindenekelőtt az alkalmazott színvilág, általában csak az észlelés idejére tekinthető érvényesnek, de az biztos, hogy a források is gyakran említik a „veres festésű”, „megfestett munkás” kapukat, sőt az 1760-as évekből részletesebben éppen Háromszékből: „Ultza felőli igen szép formá-

jú figurákkal, virágokkal ki vagyon mettzve és azon metizés veres sárga testszin fejr és fekete színekkel megfestve...”¹²³ Huszka József szerint itt vörös alapon a szárák és a levelek zöldre, a virágok pedig fehérre és kékre voltak festve.¹²⁴

Az 1800-as évek elején készült kapu Háromszéken az egyik utolsó képviselője annak a díszítő stílusnak, mely látható, szoros rokonságot mutat a kőfaragványokkal. Az 1600-as évek végétől alig negyedszázad alatt a környéken több olyan szószék készült, melyek díszítés-megfogalmazása, esetleg egyes elemei hasonlóságot mutatnak a kapufaragványokkal. A sor a kissé távolabbi Fogaras református templomának katedrájával kezdődik,¹²⁵ és folytatódik Alsócsernátonnal (1700),¹²⁶ Nagyajtával (1710),¹²⁷ és Bölönben zárul az 1722-ben készülttel.¹²⁸ A világi épületeknél a vargyasi Dániel-kastély egyik földszinti ajtajának szemöldökköve,¹²⁹ a zabolai Basa-kúria 1680-as, hányatott sorsú faragványai¹³⁰ sorolhatók ide. Igaz, már nem Háromszéken, de nem jelentős távolságra, Csíkszentimréen az 1713-ban épült Henter-kúria portikuszának négy pompás oszlopa gyarapítja az e korból fennmaradt emlékek meglehetősen szerény számát.¹³¹ Szempontunkból talán a legfigyelemreméltóbb a kisborosnyói Tompa-kúria 1728-ban faragott portáléja, mely már Orbán Balásznak is szemébe ötlött.¹³² Elmondták neki, hogy ezt egy molnár faragta, „...oly ember, ki malomkőnél egyebet soha se faragott”. Ismerve a faragómolnárok szerepét és tevékenységét,¹³³ ez természetesen így nem áll meg, aki a művet készítette, gyakorlott faragó volt, ráadásul, meg lehet kockáztatni, nemcsak a kemény kő, hanem a puhább fa is engedelmeskedett vésőjének.

A felsorolt kőfaragványok a két anyag, a fa és a kő közötti átjárás lehetőségét dokumentálják, a nagyon kevés, ugyanebbe a körbe tartozó faemlék közül mindenképpen érdemes felidézni a szentbenedeki Korniss-kastély lépcsőházának egykori faragványait, amit Molnár Albert – valószínű szintén egy faragómolnár – készített 1673-ban,¹³⁴ és bizonyára nem

¹¹⁸ HUSZKA József 1895, VII. tábla, NM EA. F. 76067.

¹¹⁹ NM EA. F. 76065, a kötetben HUSZKA József 1895, 73.

¹²⁰ NM EA. F. 4491, SZINTE Gábor 1909, 117–178, 23. tábla., Sepsiszentgyörgyön is van egy fotó róla: SzNM Neg. 20–9.

¹²¹ PORTA PATENS JUSTIS. PACEMQUE COLENTIBUS. EREXIS DOMINUS TOMPA PAULUS EAM. 1801 – SZINTE Gábor 1909, 117.

¹²² BALASSA M. Iván 2011, 115.

¹²³ Pl. 1732. Szászvevsszöd (Nagy Küküllő m.), 1754. Vice (Szolnok Doboka m.) – továbbiakkal együtt SZABÓ T. Attila 1977, 321, 1760/1765 – CS. BOGÁTS Dénes 1943, 48.

¹²⁴ HUSZKA József 1895, 15–16.

¹²⁵ B. MURÁDIN Katalin 1994, 145, 60–61, 167 – a közelebbi Hidvégen az 1674-ben készült szószék csak korával, de nem díszítésével nem illeszkedik ebbe a sorba, lásd B. MURÁDIN

Katalin 1994, 145, 62, 63.

¹²⁶ B. MURÁDIN Katalin 1994, 146, 64, 65.

¹²⁷ B. MURÁDIN Katalin 1994, 146, 66, 67.

¹²⁸ B. MURÁDIN Katalin 1994, 147, 68, 69.

¹²⁹ FEHÉR János – az ajtókeret jelenlegi helyén másodlagos elhelyezésű.

¹³⁰ Jelenleg Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeumban, lásd még BÍRÓ József 1943, 51, 86.

¹³¹ FORRÓ Albert é. n., fényképeit lásd még Kriza János Néprajzi Társaság Fotótára KJNT 12702, 12703. Vámszer Géza rajzai uo., KJNT 12698–12701.

¹³² ORBÁN Balázs 1868–1873, III, 164, 166.

¹³³ A kapukkal kapcsolatosan lásd BALASSA M. Iván 2011, 95. kk.

¹³⁴ KELEMEN Lajos 1977, 110. kk.

véletlen, hogy ugyanebből az építési periódusból nagyon hasonló kő ajtókereteket is ismerünk.¹³⁵

Van tehát a 17–18. század fordulóján egy szűk fél évszázad, amikor Háromszéken egy réteg – nemesek, mint Nagyajtán Donát György, vagy Kisborosnyón a Tompák; vagy lófő székelyek, mint az alsócsernátoni Bernáld János – helyi mesteremberekkel készítette el kúriái építészeti díszítését vagy az általa adományozott szószékeket. Valószínű, hogy a mindkét anyag, a fa és a kő faragásában jártasság eredménye az a díszítő stílus, mely a reneszánsz elemeket sajátosan alkalmazza, melyet újabban „vernakuláris manierizmus”-nak titulálnak, de magam részéről szívesebben használok a „virágos reneszánsz” Erdélyben különösen indokolt megnevezést.¹³⁶ Ez természetesen nemcsak háromszéki jelenség, de – csak kiragadott példaként Sipos Dávid tevékenysége¹³⁷ ide sorolható – ezek részletezése meghaladná e munka lehetőségeit.

Van az itt bemutatott köemlékekkel párhuzamosan egy másik fadíszítési, stílus mely jól elválik az előbbiektől: az ugyanebben az időben készült mennyezetek faragása. A zágoni Mikes-kúriának nemrég került elő az 1632-ben készült famennyezete, Altorján a 17. század vége felé készült az Apor-kúria szintén frissen feltárt fa födeme.¹³⁸ A megrendelők másik végletét, a kisnemeseket képviseli az 1645-ös évszámot viselő homoródalmási mennyezet¹³⁹ és Alsócsernátonban, a Haszmann Pál Múzeumban egész sorozata a helyi és környékbeli kúriákból származó födémgerendáknak, például 1701-ből, 1737-ből, 1742-ből és 1745-ből, Dálnokon az 1733-as kapujú Veres-kúria valószínűleg 1768-ban készült gerendája.¹⁴⁰ Megjelenésükben, díszítésük módjában azonban ezek az emlékek egyeznek. A gerenda alsó két éle le van gömbölyítve, és ezt három oldalról, az alsó és a két oldallapon egy, nagyobb méret esetén két mély vágattal keretezik. A hangsúlyos pontokon, a végeken és közepén a vágatok kifutnak az élre, vagy a maga fizikai valóságában, vagy egy keskeny faragott vonallal jelzetten – ez utóbbi a gyakoribb. Ugyanezt alkalmazzák a gerendák közepén lévő mezőknél is, ott, ahova legalább az alsó, de többnyire mind a három látható oldalon, rozettát faragtak. Ezen kívül itt egy vagy két sor rovátkolás is készült, gyakori, hogy ez a díszítés háromszögben helyezkedik el, fenyőfára emlékeztetve. Az Aporok, és mondjuk a dálnoki Veresek geren-

dái között méretekben, a díszítés gazdagságában van különbség – az előbbi esetben a hatalmas szelvényű gerendák rendkívül sűrűen fedik a helyiséget –, de nem a díszítés módjában, hisz ez azonos.

Mindezt azért volt érdemes így részletezni, mert ezeket a födémeket minden bizonnyal ácsok készítették, tehát jól látható a különbség a két, fával, vagy azzal is foglalkozó mesterség, az ács és a faragómolnár munkája között. A nagykapuk díszítése inkább az utóbbiaknak köszönhető, a stílus és a kivitelezés, most konkrétan Háromszéken, a faragómolnárok hagyatéka, olyanoké, mint a felsőcsernátoni Molnár Mihály. Egészen addig így volt ez, amíg itt fel nem hagynak a galambbúgos kapuk építésével és a kúriáknál áttérnek a rangosabbnak számító kőoszlopok emelésére és aki esetleg még megelégszik a régivel, az szinte kizárólag „simakapu”-t, azaz díszítetlent készítet.¹⁴¹

A 19. század első évében készült dálnoki kapu hasonlósága az egykorú kisborosnyóiival ennek a faragómolnár-vonulatnak az utolsó emléke a faluban. Joggal feltételezhető ugyanis, hogy annak, aki Borosnyón működött, a kúria faragványai szolgáltak mintául, és bizonyára nem tudatosan, de ennek a hagyománynak volt folytatója.

Az 1733 és 1801 között Dálnokon felállított hét galambbúgos kapu vizsgálata számos tanulsággal járt. Egyértelmű, hogy ebben az időszakban a székelykapuk állítása nem volt általános gyakorlat, nemes emberek vagy a székely hierarchia felső rétegéhez tartozók készítették ezeket portáik bejáratához. Megfigyelhető, hogy a településen ez a kapuban gazdag korszak lényegében a 19. század elején lezárult. Az új vagy átépített kúriák előtt egy ideig esetleg még ott álltak a fából ácsolt galambbúgosok, de nem lehet véletlen, hogy éppen a legrégibb, 1733-as kapu tulajdonosa 1912-ben visszautasította a Székely Nemzeti Múzeumnak a pótlásra tett ajánlatát, mondván, új házat akar építeni, és csak annak elkészülte után dönt a dologban. A Beczassy-kúria szép, falazott kapuoszlopai feltételezhetően a 19. század végén készültek,¹⁴² az 1912-ben lebontott 1609-es Veres-kúria¹⁴³ alapjaira épített Darkó-kúria előtt a múzeumba szállításáig megmaradt az 1751-ben állított kapu, de a Galál-portára sem galambbúg alatt lehet bejutni a 20.

¹³⁵ KOVÁCS András 2006, 100, 153. kép, ugyanez, jobban láthatóan BERKE Márta 2010, 7. A kép eredetije az egykori Országos Műemlék Felügyelőség fotótárában, ugyanott egy minden bizonnyal átalakított keret, szárfáin: 055.878ND, itt az ajtólappon 1778-as évszám.

¹³⁶ Részletesebben BALASSA M. Iván 2008.

¹³⁷ Lásd legutóbb B. MURÁDIN Katalin 1994, 11. kk.

¹³⁸ Benczédi Sándor szíves közlése szerint a nagy- és a kispalota eredeti mennyezete az épület 1693-as felújításakor készült, és

Mihály Ferenc piros festésnyomokra lelt a faragásban. Később egyes részei károsodtak, ezeket pótolták.

¹³⁹ Lásd BALASSA M. Iván – FURU Árpád 2007.

¹⁴⁰ Székely Nemzeti Múzeum – László Ferenc jegyzetei, XXVI. füzet.

¹⁴¹ Pl. Felsőcsernáton 1816, 1854, Sepsiszentgyörgy–Szemerja 1828. BALASSA M. Iván 2011, 115.

¹⁴² NAGY Balázs (szerk.) 2005, 99.

¹⁴³ KICSÍ Sándor 2006, 138.

század eleje óta, bár itt, mint láthattuk, a hasonlóval pótlás az eladáskor felmerült. Dálnokon ezek után már csak az új székelykapudivat idején készültek újabbak, előbb 1978-ban a református templom cinterembejáratához, 1984-ben pedig a 238-as portára, ez az 1733-as formavilágát idézi vissza.

A 18. századi kapuk igényesek, anyaguk, kivitelük, ács munkájuk olyan, hogy a 19. század végéig többnyire sértetlenül fennmaradtak, természetesen a földbe rögzített részüket „ráklábazni” kellett. Egyikük sem volt díszítetlen „simakapu”. Felületüket olyan faragással díszítették, melyek egyértelműen mutatják rokonságukat a kőfaragványokkal és dokumentálják azt a folyamatot, melynek során a magasépítéssel egyes elemei átkerülnek a népművészetbe.

Számos, a székelykapuknál általában is tapasztalható jelenségre a hét dálnoki kapu konkrét adatokkal szolgál. Ilyen például a feliratok kérdése, mely,

ha van, konkrétan az építésre, az építtetőre vonatkozik, és latin vagy magyar nyelvű, latin, nagybetűs írással. A mestert csak egy alkalommal nevezik meg. A kaputükrök díszítése visszafogott, csak kevéssé tömör, az egyikken dús indadísszel, a másik pedig bonyolult és nem teljesen világos jelentésű figurális ábrázolásokkal.

A kapuk története is tanulságos, a 19. század végi felfedezésük, dokumentálásuk, majd megmentésük mozzanatai – hogy három is múzeumba került, de csak egyikőjük látható ma is; a helyszínen maradtak pedig mind eltűntek – elgondolkodtató. Pedig velük egy jellegzetes kapustílus tűnt el, hogy azután – ha egyáltalán emeltek ilyen monumentális építményeket a későbbiekben – egy másik vegye át helyüket, a korai háromszéki galambbúgosok helyébe a mindennütt hódító és kedvelt udvarhelyszéki székelykapuk léptek.

Balassa M. Iván – Szentendre; balassami@gmail.com

Irodalom

- BALASSA M. Iván
2011 *A székelykapu*, Terc Kiadó, Budapest.
- BALASSA M. Iván – FURU Árpád
2007 Homoródalmás 18. sz. ház. Kutatási beszámoló, *Ház és Ember*, 20, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 311–318.
- BARABÁS Hajnalka
2007 A dálnoki református templom, *Acta Siculica 2007*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 319–353.
- BARABÁS Miklós
1941 Barabás Miklós emlékiratai, in: Makkai László (szerk.): *Erdély öröksége. Erdélyi emlékiratok Erdélyről IX. Erdélyi arcok 1791–1867*, Franklin Társulat, Budapest.
- BERKE Márta
2010 Erdélyi kastélyok, kúriák és udvarházak nyíltárási a 17–18. században, Moholy-Nagy Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola (kézirat), Budapest, <http://konyvtar2.mome.hu/doktori/ertekezesek/DLAertekezes-BerkeMarta-2010.pdf>
- BÍRÓ József
1943 Erdélyi kastélyok, Új Idők Irodalmi Intézete (Singer és Wolfner), Budapest, adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=822
- BOÉR Hunor – VÁRALLYAY Réka
2012 *Kós Károly Székely Nemzeti Múzeuma*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.
- BOGÁTS Dénes, Cs.
1943 Háromszéki oklevél-szójegyzék, *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 163, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- COROI Artur
2008 A dálnoki magánerdő-birtokosok 1804-béli erdőrendtartása, *Acta Siculica 2008*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 319–345.
- DEMETÉR Lajos – KISGYÖRGY Tamás
2011 *Életem, Háromszék. Boldog békeidők*, Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- DIÓSZEGI Vilmos
1947 Egy magyar mandzsú-tunguz kutató, *Ethnographia*, 58, 143–146.
- FEHÉR János
é. n. *A vargyasi Daniel kastély*, <http://www.vargyas.ro/hu/vargyas/daniel-kastely.html>
- FEJŐS Zoltán (szerk.)
2008 *Legendás lények, varázslatos virágok – a közkedvelt reneszánsz*, Kiállítás a Néprajzi Múzeumban, Katalógus, Néprajzi Múzeum, h. n.
- FORRÓ Albert
é. n. *Henter kúria*, <http://www.csikszentimre.ro/index.php/hu/csikszentimre/henter-kuria/>
- GAZDA Enikő
1999 Kötött nagykapuk a Székely Nemzeti Múzeumban, *Háromszék*, 1999. április 10.

HUSZKA József

1895 *A székely ház*, Pesti Könyvnyomda-részvénytársaság, Budapest (hasonmás kiadás, 2005).

1898 *Magyar ornamentika*, Pátria, Budapest.

1908 Az istenfű, *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye*, 42, 157–181.

KELEMEN Lajos

1977 A szentbenedeki kastély és hímes oszlopai, in: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok*, Kriterion, Bukarest, 110–113.

KICSI Sándor

2006 *Dálnoki történetek*, Dálnok Önkormányzata, h. n.

KÓS Károly

1978 Építkezés, in: Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*, Kriterion, Bukarest, 13–98.

KOVÁCS András

2006 *Késő reneszánsz építészet Erdélyben. 1541–1720*, Teleki László Alapítvány – Polis Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár.

KÚTVÖLGYI Mihály – PÉTERFY László

1987 *Nyitott kapuk. A Maros, Nyárad és Kis-Küküllő vidékének faragott kiskapui*, Fényképezte Kútvölgyi Mihály, az utószót írta Péterfy László, Európa Könyvkiadó, Budapest.

LÁSZLÓ Ferenc

1978 A Székely Nemzeti Múzeum galambbúgos kapui, in: Uő: *Táj és tudomány. Válogatott írások*, László Attila gondozásában és előszavával, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 174–177.

MISKI György

2001 *Erdélyi és Erdélyen kívüli települések ismertetése. Székelyföld és Erdély*, Arcanum Digitéka – CD

MURÁDIN Katalin, B.

1994 *Faragott kőszöszékek Erdélyben*, Mentem – Polis Kiadó, Budapest–Kolozsvár.

NAGY Balázs (szerk.)

2005 *Kúriák földje, Háromszék*, Kovászna Megyei Művelődési Központ, Sepsiszentgyörgy.

ORBÁN Balázs

1868–187 *Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból*, Pest.

SAS Péter

é. n. *Kós Károly és a Székely Nemzeti Múzeum*, www.szekelyfoldert.info/index2.php?option=com_content

SEBESTYÉN Károly, Cs.

1939 A székelykapu pálmafája, *Ethnographia*, L, 3–4, 296–299.

SEMAYER Vilibáld

1914 Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1914. év harmadik évfolyamában, *Néprajzi Értesítő*, 15, 311.

SZABÓ T. Attila

1977 A galambbúgos nagykapu az erdélyi régiségben, *Ethnographia*, LXXXVIII, 2–3, 302–328.

Székely Oklevéltár IV.

1997 *Új sorozat IV, Székely népesség-összeírások 1575–1627*, bevezeti és közléstesi Demény Lajos, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Székely oklevéltár V.

1999 *Új sorozat V, Székely népesség-összeírások 1635*, bevezeti és közléstesi Demény Lajos, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

SZINTE Gábor

1909–1910 A kapu Székelyföldön, *Néprajzi Értesítő*, X, 1, 40–55; 2, 97–101; 3–4, 167–178; XI, 1–2, 27–31.

1911 Egy háromszáz éves székely ház, *Vasárnapi Újság*, 15, 291–292, 293.

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő – SZŐCS Imre

2008 A Felső völgye régi kötött nagykapui, *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2007–2008*, Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 195–216.

TÉGLÁS István

1914 Galambbúgos kapuk Tordán, *Néprajzi Értesítő*, XV, 1, 124–127

VÁLYI András

1796 *Magyar országnak leírása. Mellyben minden hazánkbeli Vármegyék, Városok, Faluk, Puszták; ... a' betű rendgyek szerint felhaláltatnak*, A' Királyi Universitasnak betűivel, Buda.

VISKI Károly

1929 Adatok a székely kapu történetéhez, *Néprajzi Értesítő*, XXI, 3–4, 65–88.

ZENTAI Tünde

2009 Az iványi sellő a szirének között, *Néprajzi Értesítő*, XCI, 23–34.

ZSIGMOND Győző (szerk.)

2009 *Dálnoki Veres(s) antológia*, Dálnok Önkormányzata, Medium Kiadó, Sepsiszentgyörgy.

Porți cu porumbar din secolul al XVIII-lea în Dalnic

(Rezumat)

Porțile construite pe trei stâlpi legate orizontal cu o grindă, ale căror porțiță servea ca acces pentru persoane iar poarta mare pentru circulația bunurilor către curtea gospodăriei, și care aveau și un acoperiș dotat cu locuri special amenajate pentru porumbei sunt numite în ultima perioadă porți secuiești. Mai demult aceste construcții impozante erau denumite porți mari sau porți cu porumbar. Originea și istoria acestora este cercetată de peste un secol. Descrierea amănunțită a celor șapte porți dintr-o singură localitate, Dalnic, toate datând din secolul al XVIII-lea, vine ca o completare la cercetările anterioare. În perioada cercetată locuitorii satului situat în partea sud-estică a Transilvaniei, în Ținutul Secuiesc, odinioară Scaunul Kézdi (astăzi în județul Covasna), între orașele Târgu Secuiesc și Sfântu Gheorghe, dispunea de privilegiul colectiv al secuilor, dar și numărul celor cu titlu nobiliar individual era semnificativ.

Dintre porțile construite între 1733 și 1801 prima și cea de-a doua, datată din 1751, au fost realizate de aceeași persoană, Péter Veres. Ambele porți instalate în fața a două case nobiliare diferite sunt semnificative. La prima poartă (1.) câmpul deasupra porțiței, așa-numitul fruntar, este umplut/completat cu o grilă de grinzi și cu ornamente compuse din șase „geamuri” rotunde. Cea a doua (2.) are o sculptură figurală unică, un cerc mic și unul mai mare, poziționate unul deasupra celuilalt – soarele și luna? – încadrate pe partea superioară de un balaur culcat, iar lateral de o sirenă și un leu.

Poarta din 1751 avea și o pereche (3.) care deja la sfârșitul secolului al XIX-lea era într-o condiție destul de precară și soarta căreia a rămas până azi necunoscută.

În anii 1760 s-au construit încă două porți, ambele în fața câte unei curți a familiei Miklós. Inscripția în limba latină a porții din anul 1760 (4.) relevă nu numai numele persoanei care a comandat-o și data ridicării, dar și numele meșterului, Miklós Molnár din satul vecin, Cernatul de Sus. Cealaltă poartă a fost construită cu trei ani mai târziu (5.), evident de același meșter.

În 1791 István Gaál, bunicul lui Miklós Barabás, cel mai important artist maghiar al picturii *biedermeier*, a ridicat poarta care făcea parte din copilăria artistului crescut în casa lui (6.). Obiectul este remarcabil și pentru faptul că pe elementele sale verticale se găsesc ornamente de stâlpi lucrate în spirală. Nicăieri în zona Trei Scaune nu găsim asemenea ornamente. Decorațiuni de o concepție asemănătoare, dar cu realizare diferită putem întâlni în zona Ciucului.

A șaptea poartă datează din primul an al secolului următor, din 1801 (7). La fel ca și toate celelalte, a fost realizată de un meșter care era probabil priceput atât în cioplirea pietrei cât și a lemnului, adică era un „morar-dulgher”. Acestor meseriași îi datorăm ornamentele din piatră cioplite de pe numeroase conacuri nobiliare și același set de motive îl putem întâlni și pe porțile cioplite din lemn de către ei.

La Dalnic, dar și în tot Ținutul Trei Scaune, la începutul secolului al XIX-lea, a dispărut tradiția ridicării porților mari cioplite și ornamentate. Porțile conacelor de mai târziu erau susținute de stâlpi din piatră, mai rareori au ridicat porți ca odinioară, dar fără ornamente.

Chiar și soarta acestor porți prezentate este plină de învățăminte. Doar cea mai veche poartă din 1733 a supraviețuit zilelor noastre datorită faptului că în 1913 a fost mutată la Sfântu Gheorghe, în fața Muzeului Național Secuiesc proiectat de Károly Kós. Mai puțin norocoasă a fost poarta din 1751 care a fost și ea mutată și instalată în muzeul din Sfântu Gheorghe, dar care s-a deteriorat și momentan se află sub conservare în depozitul muzeului așteptându-și restaurarea. O altă poartă care a ajuns în muzeu este cea din 1891, care a fost transportată la Budapesta, în Muzeul Etnografic, unde datorită mutării continue de la depozit la depozit, precum și a condițiilor precare s-a nimicit. La fel ca și celelalte porți rămase în Dalnic. Odată cu ei a dispărut și un stil aparte al porților, urmând ca – dacă s-au mai ridicat asemenea construcții monumentale mai târziu – locul acestora să fie preluat de porțile secuiești din scaunul Odorhei răspândite și îndrăgite peste tot.

Gates with "Pigeon Lofts" from the 18th Century Dálnok (Dalnic)

(Abstract)

Gates with three pillars bind together with a horizontal beam, having a smaller passageway for pedestrian entrance and a big gate for carrying goods to the croft behind the gate, and sometimes equipped with a pigeon loft built under the roof of the gate are nowadays called Székely gates. Earlier these impressive constructions were simply called big gates or gates with pigeon loft. Their origin and history have been researched in the last one hundred years. This detailed description of seven 18th century gates originating from one village, Dálnok, are meant to bring contributions the investigations done so far. In the studied period the inhabitants of the locality situated in South-Est Transylvania, in Székelyföld, in the former Kézdi seat (now in Covasna County) between Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc) and Sepsiszentgyörgy (Sfântu Gheorghe) towns, once possessed the collective privileges of the Székelys and there was also a significant number of people having individual nobility.

Among the gates made between 1733 and 1801 the first gate and the second one, from 1751, were made by the same person: Péter Veres. Both gates, originally erected in front of two different noble houses, are remarkable. In case of the first one, the so-called mirror above the small gate is filled with a beam grid and a decoration made up of six round "windows". The second one has a unique figural carving – a smaller and a bigger circle one above the other – the Sun and the Moon? – framed above by a lying dragon and laterally by a mermaid and a lion.

The gate from 1751 had a pair (3.) The fate of this object which had been in very bad condition already at the end of the 19th century is unknown.

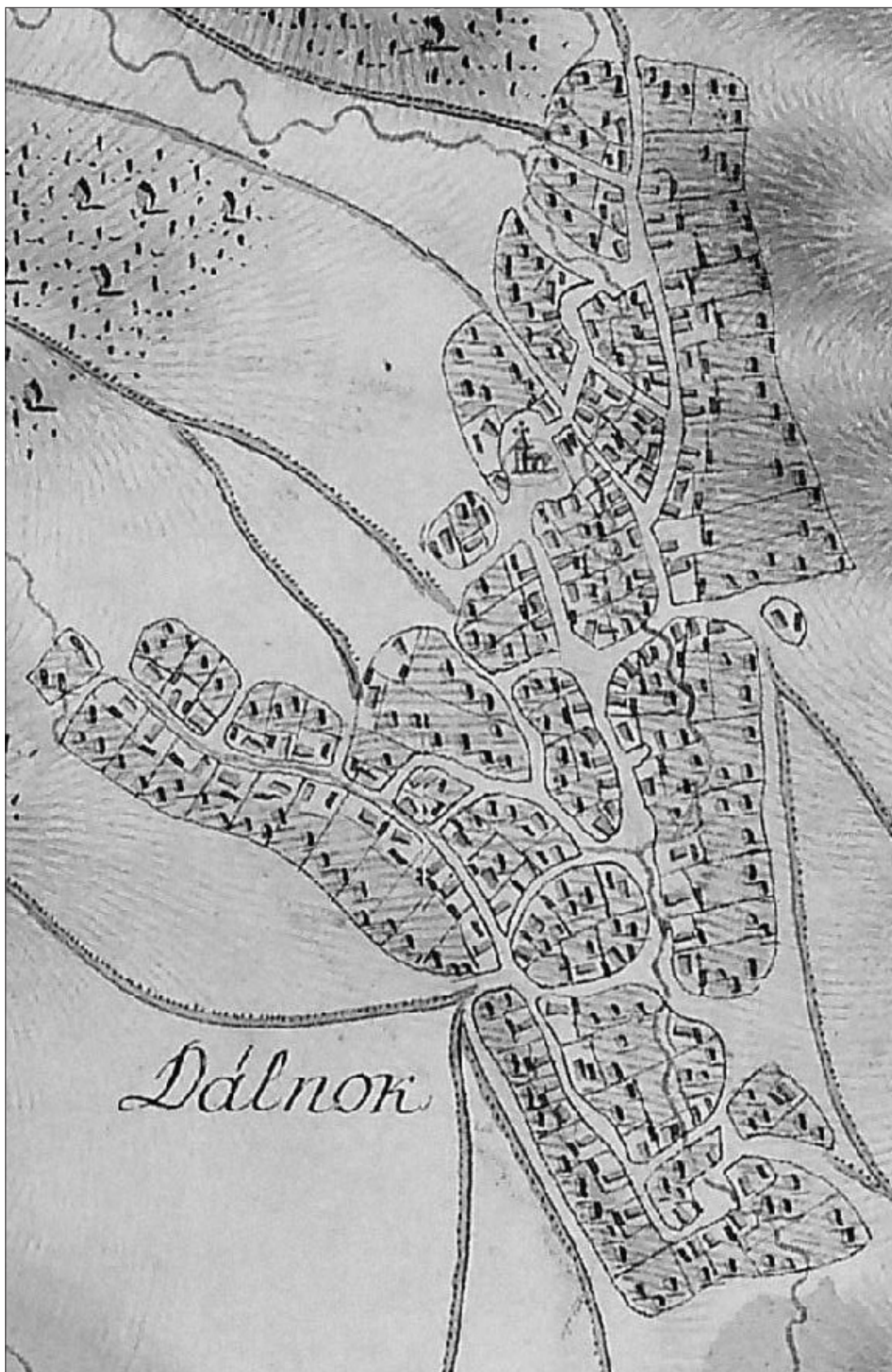
In the 1760s two well-known gates were erected, both in front of the houses of the Miklós family. The Latin inscription of the gate from 1760 (4.) reveals not only the name of the owner and the date of order but also the name of the maker, Miklós Molnár from the nearby village, Felsőcsernáton (Cernatul de Sus). The other one was carved tree years later (5.) obviously by the same craftsman.

In 1791 István Gaál, grandfather of the significant Hungarian Art Nouveau painter, Miklós Barabás, erected the gate which was part of the childhood of the artist raised at his house (6.). The object is quite remarkable since on its vertical elements we can find spiral beam ornaments. Nowhere else in Székelyföld can we find this kind of ornament, decorations with similar conception but realized in a different manner can be found in the Csík (Ciuc) region.

The seventh gate is dated from the first year of the next century, from 1801 (7.). Just like the older ones, this gate was probably made by a craftsman who had been familiar with both stone and wood carving, namely a so called carving miller. The carved stone decorations of many noble mansions are the work of these craftsmen and the same set of motives can be found also on the gates carved from wood by them.

At the beginning of the 19th century in Dálnok, but generally in the entire Háromszék seat, the tradition of erecting carved, ornamented big gates had disappeared. The gates of the houses built later were supported by stone pillars and rarely did they build wooden gates similar to the older ones and even when they did, these were undecorated.

The fate of the known gates is also edifying. Only the earliest one made in 1733 has survived till our times due to the fact that in 1913 it was moved to Sepsiszentgyörgy, in front of the Székely National Museum designed by Károly Kós. The gate from 1751 was less lucky, it was also installed to the museum in Sepsiszentgyörgy, but it has deteriorated and at this moment it is under conservation waiting for its restoration. There is another gate that ended up in a museum, the one made in 1891. It was taken to the Ethnographic Museum in Budapest, where due to wretched conditions it got ruined. Just like the other gates left in Dálnok. Along with them a particular gate-style has disappeared. Their place has been taken – if such monumental gates were erected at all – by the wide-spread and beloved Székely gates from Udvarhely (Odorheiu) seat.

1. ábra Dálnok az 1770-es években – I. katonai felmérés

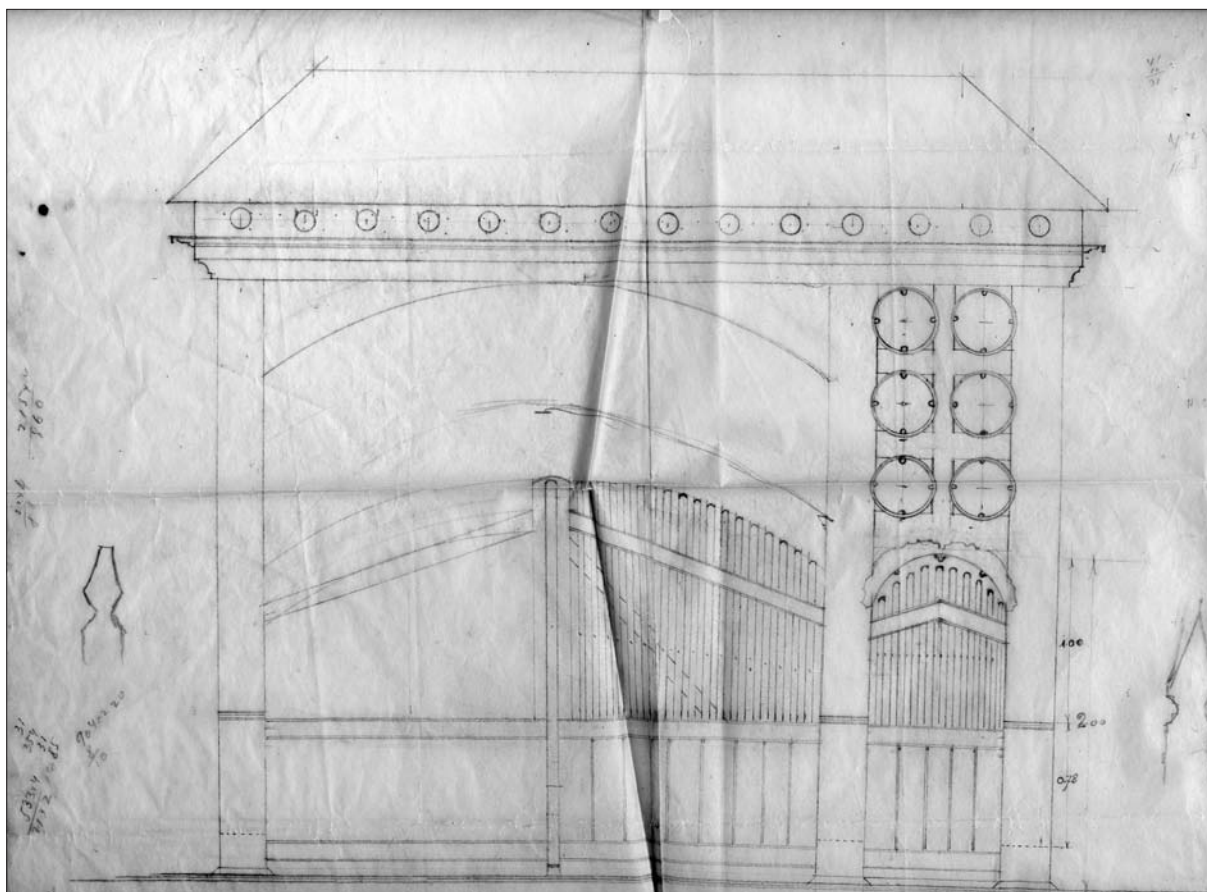
2. ábra Az 1733-as kapu, Huszka József felvétele.
NM. EA. F70569

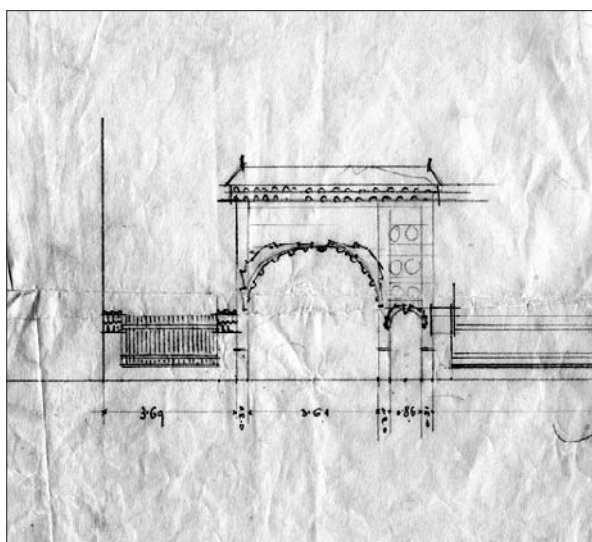
3. ábra Az 1733-ban készült kapu az 1610–20 között épült
kúriával. NM. EA. F63368,
Szinte Gábor felvétele, 1900-as évek eleje

4. ábra Gere István felvétele az 1733-as kapuról. SzNM 1177-N. 2648/13

5. ábra Felmérési rajz az 1733-as kapuról. SzNM 1190/1913

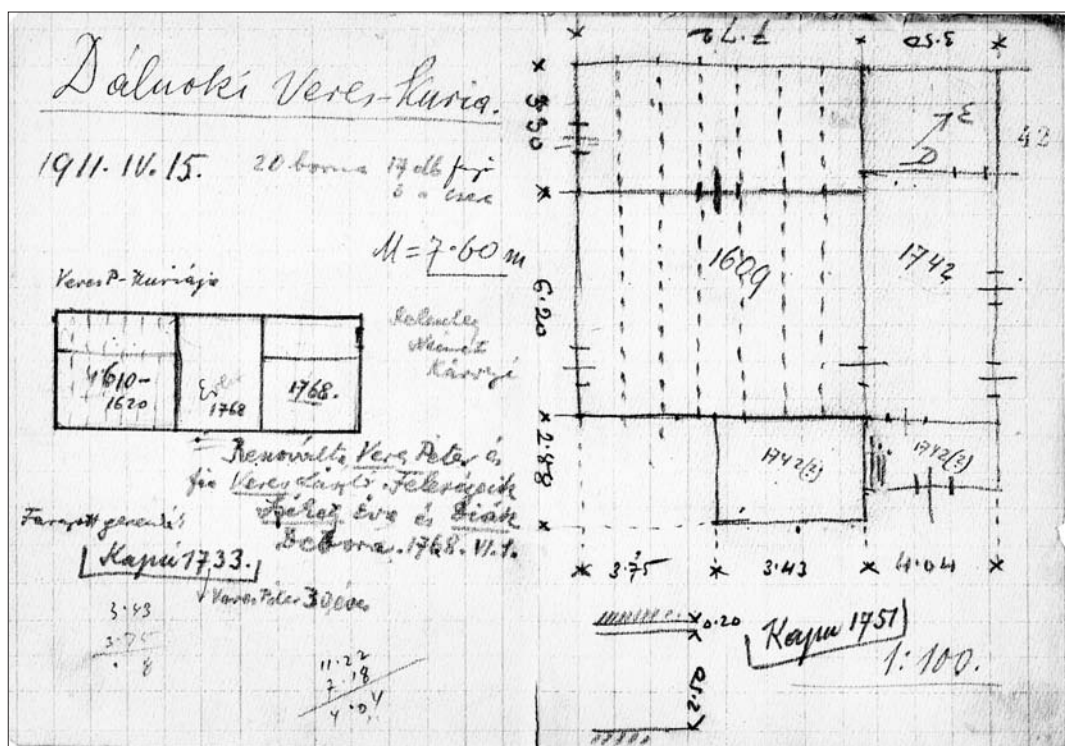
6. ábra A Székely Nemzeti Múzeum kerítésének tervrészlete, Kós Károly, 1913

7. ábra A felállított kapu 1913 decemberében. SzNM NEG-21-12

8. ábra Az 1751-ben készült kapu, háttérben az 1609-es részletet tartalmazó Veres-kúria. NM. EA. F13171. Beluleszkő Sándor felvétele, 1911

9. ábra László Ferenc jegyzetfüzetlapja, 1911

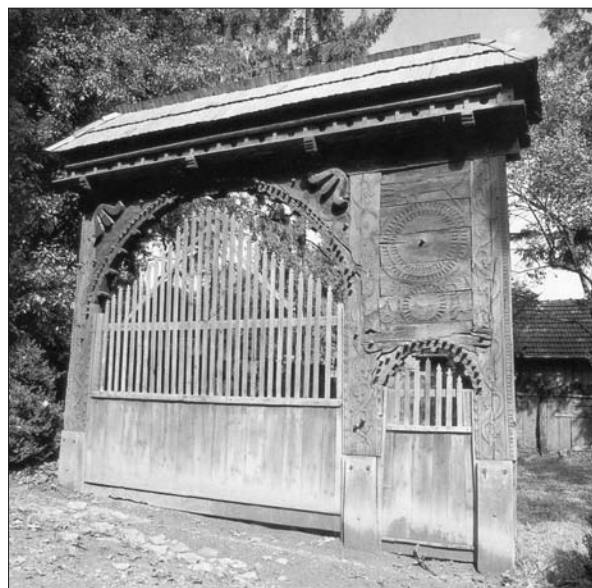
10. ábra Huszka József rajzának részlete

11. ábra Az 1751-es kapu tükre, a Beluleszkő-fénykép részlete

12. ábra A kaputükör restaurálás után

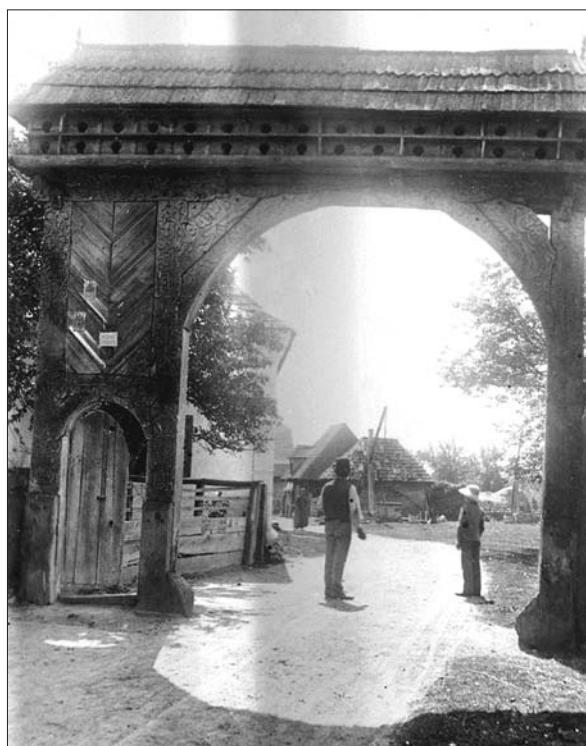
13. ábra Az 1751-es kapu 1961-ben a helyszínen, Kónya Ádám felvétele. SzNM KONYA_II_031_Dalnok

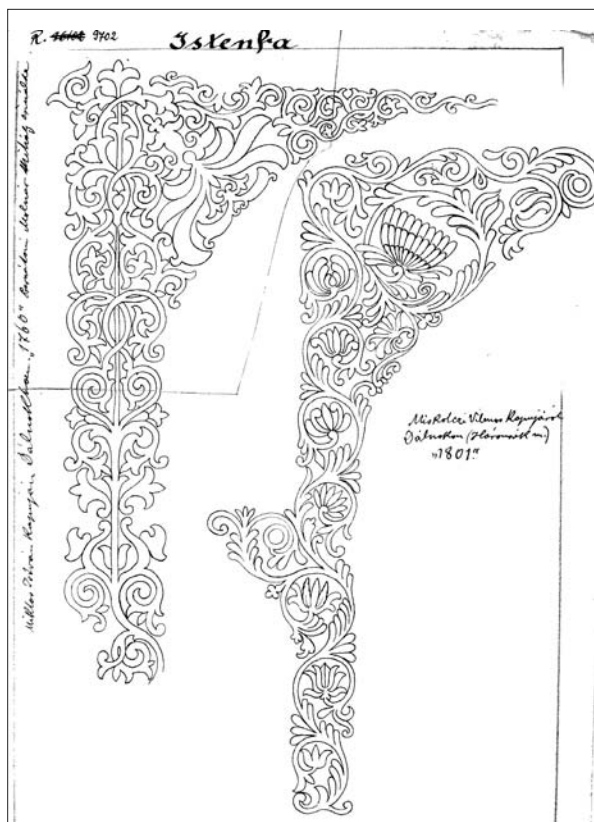
14. ábra Az 1751-es kapu a Székely Nemzeti Múzeum udvarán

15. ábra A 18. század közepén készült kapu, az 1751-es párja.
Huszka József felvétele, NM. EA. F76073

16. ábra Az 1760-ban készült kapu. Huszka József felvétele,
NM. EA. F76072

17. ábra Huszka József rajza, az 1760-as és az 1801-es kapu részletei. NM. EA. R9702

18. ábra Az 1763-ban készült kapu. Huszka József, 1895, II. tábla

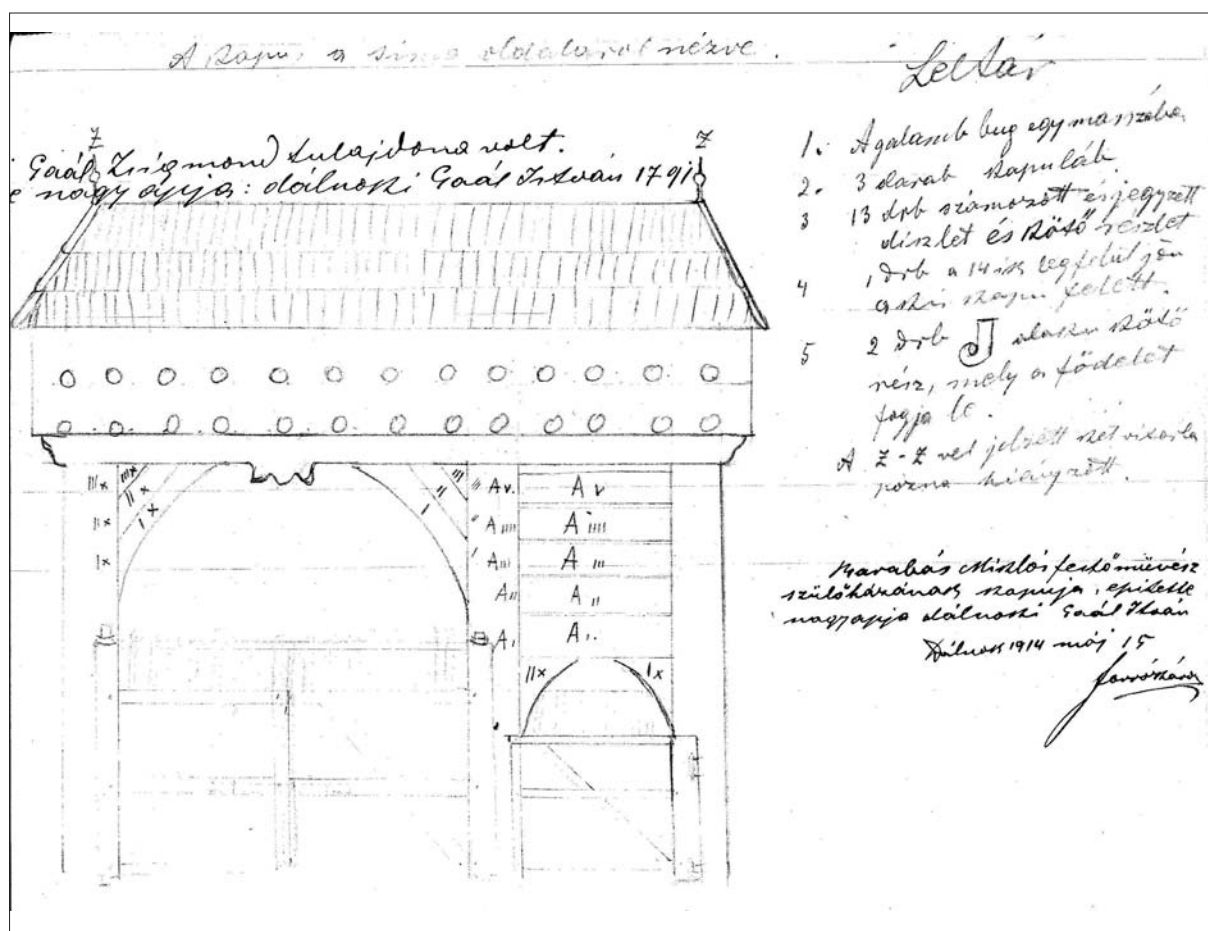
19. ábra Az 1791-ben készült kapu, háttérben a Gaál-porta épületei, 1890-es évek, Huszka József felvétele, NM. EA. F76130

20. ábra Barabás Miklós metszete a nagyatyai telekről és kapuról – megjelent 1887-ben

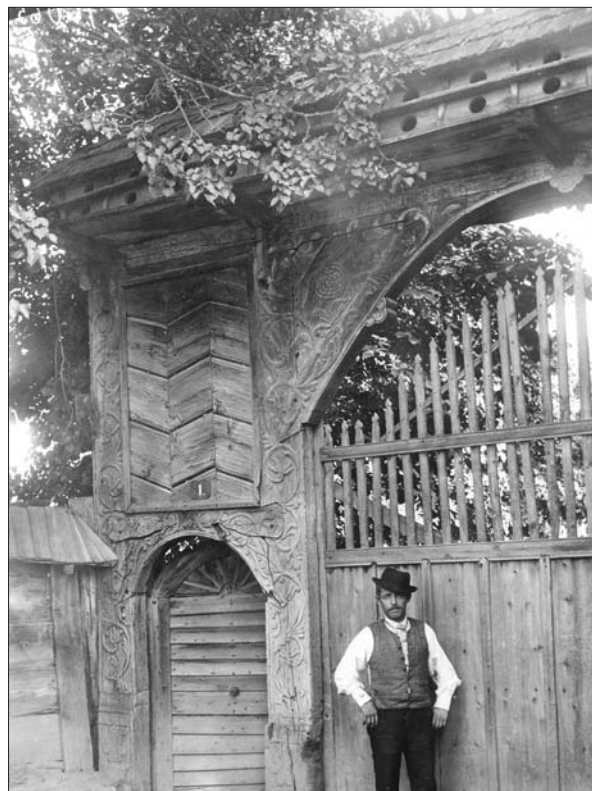
21. ábra A Gaál-kapu, jobbra hátul az 1844-ben készült kúria. SzNM

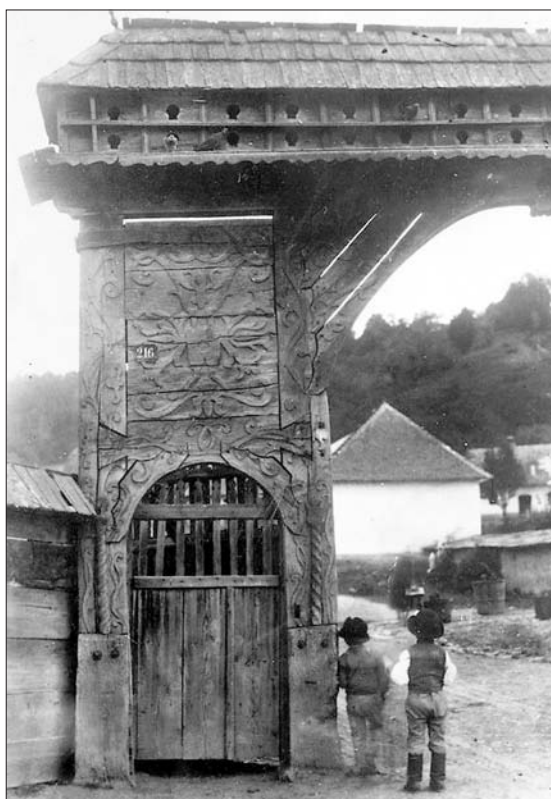
22. ábra Az 1791-es kapu bontási rajza. NM. EA. NMI-82/1914

23. ábra A dálnoki 240. sz. kapu – 1801.
Huszka József felvétele, 1889. NM. EA. F64638

24. ábra Az 1801-ben Kisborosnyón készült kapu.
Huszka József felvétele, NM. EA. F76065

26. ábra A Gaál-porta kapujának részlete, 1791.
Huszka József felvétele. NM. EA. F76106

25. ábra A kisborosnyói Tompa-kúria portikusza 1728-ból. Huszka József, 1895, XXXIII. tábla